

Občanský a společenskovední základ

PRÁVO

Jaroslav Zlámal

Jana Bellová

Jakub Haluza

Stanislav Rubáš

Nakladatelství a vydavatelství

ComputerMedia[®]

Vzdělávání, které baví
www.computermedia.cz

Obsah

ZDROJE A ODKAZY K DOPLŇKOVÝM INFORMACÍM UVÁDĚNÝM V UČEBNICI	6
ÚVODNÍ SLOVO	7
SEZNAM TÉMAT	7
PRÁVO A JEHO HISTORICKÝ VÝVOJ	8
PRÁVO – VZNIK A JEHO PRAMENY	8
Zvykové právo	8
Vznik písemných právních norem	9
VYMEZENÍ A DEFINICE POJMU „ZÁKON“	9
PRÁVNÍ SYSTÉMY	10
Evropský (kontinentální) systém kodifikovaného práva	10
Anglosaské právo (právo soudcovské)	10
Islámské (muslimské) právo	11
VYMEZENÍ A DEFINICE POJMU „PRÁVO“	11
Společenské normy	12
Právní normy	12
Definice pojmu „právo“	12
STRUČNÝ PŘEHLED HISTORICKÉHO VÝVOJE PRÁVA	12
Nejstarší staroorientální právní normy	12
Římské právo	14
Středověké právo	15
Právo v období novověku	16
Historie vzniku práva a právního vědomí v českých zemích	16
Československá republika a její právní vývoj	17
PRÁVNÍ NORMY	19
PRÁVNÍ NORMY; JEJICH STRUKTURA, DRUHY A KLASIFIKACE	19
Definice právní normy	19
Struktura právní normy	19
DRUHY PRÁVNÍCH NOREM	20
Rozdělení právních norem z hlediska funkce	21
Rozdělení právních norem z hlediska formulace dispozice	21
Další způsoby dělení právních norem	21
PRÁVNÍ VZTAHY, SKUTEČNOSTI A JEDNÁNÍ	23
Platnost právních norem	23
Účinnost právních norem	23
Působnost právních norem	24
Právní vztahy	24
Právní skutečnost	24
Právní událost	25
Právní jednání	25
Protiprávní stavy	25
Protiprávní jednání	25
Výklad práva	26
Zákonnost	26
DEMOKRATICKÝ A PRÁVNÍ STÁT	27
Charakteristika právního státu	27
ÚSTAVNÍ PRÁVO	29
ÚSTAVNÍ PRÁVO	29
Součásti ústavního pořádku České republiky	29
ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY	29
Preambule	29
Základní ustanovení	30
MOC ZÁKONODÁRNÁ	30
Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR	31
Senát Parlamentu ČR	31
Výkon mandátů poslanců a senátorů	32
Legislativa – tvorba právních norem	32
MOC VÝKONNÁ	33
Prezident republiky	33
Vláda České republiky	34
Státní zastupitelství	35
MOC SOUDNÍ	36
Soudy	36
Zásada dvojinstančnosti	37
Ústavní soud	37

NEJVYŠŠÍ KONTROLNÍ ÚŘAD, ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA	38
<i>Nejvyšší kontrolní úřad</i>	38
<i>Česká národní banka</i>	38
ÚZEMNÍ SAMOSPRÁVA	38
OBČANSKÉ PRÁVO	40
VÝZNAM OBČANSKÉHO PRÁVA	40
OBČANSKÉ PRÁVO	40
VYMEZENÍ SOUKROMÉHO PRÁVA	41
SUBJEKTY OBČANSKÉHO PRÁVA	42
<i>Fyzická osoba</i>	42
<i>Právnícká osoba</i>	42
<i>Podnikatel</i>	42
<i>Zastoupení</i>	43
OCHRANA OSOBNOSTI	44
OBČANSKOPRÁVNÍ VZTAHY	44
<i>Právo vlastnické</i>	45
<i>Spoluvlastnictví a společné jmění</i>	45
<i>Nabývání vlastnictví</i>	46
<i>Omezení vlastnického práva – služebnost (věcná břemena)</i>	47
SMLOUVY	47
<i>Definice závazkového práva</i>	47
<i>Definice smlouvy</i>	47
<i>Druhy smluv</i>	47
ODPOVĚDNOST ZA ŠKODU	49
<i>Zvláštní případy odpovědnosti za škodu</i>	49
<i>Náhrada škody</i>	49
DĚDICKÉ PRÁVO	50
<i>Dědění ze zákona</i>	50
<i>Dědění ze závěti</i>	50
<i>Nepominutelný dědic a právo na povinný díl</i>	51
<i>Odmítnutí dědictví</i>	51
<i>Vydědění</i>	51
<i>Potvrzení o dědictví</i>	52
FUNKCE NOTÁŘSTVÍ	52
RODINNÉ PRÁVO	54
RODINNÉ PRÁVO	54
<i>Prameny rodinného práva</i>	54
MANŽELSTVÍ	54
FORMY SŇATKU	55
<i>Občanský sňatek</i>	55
<i>Církevní sňatek</i>	55
<i>Sňatek v zastoupení</i>	56
<i>Zvláštní formy sňatku</i>	56
REGISTROVANÉ PARTNERSTVÍ	56
PŘEKÁŽKY V UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ	56
VZTAHY MEZI MANŽELY	56
ZÁNİK MANŽELSTVÍ	57
<i>Rozvod</i>	57
<i>Soudní prohlášení jednoho z manželů za mrtvého</i>	58
VZTAHY MEZI RODIČI A DĚTMI	58
<i>Určování rodičovství</i>	58
<i>Rodičovská odpovědnost</i>	58
<i>Povinnosti dětí</i>	59
<i>Výživovací povinnost</i>	59
NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	59
<i>Osvojení (adopce)</i>	59
<i>Poručenství</i>	60
<i>Pěstounská péče</i>	60
<i>Opatrovnictví</i>	60
<i>Svěření dítěte do péče jiné osoby</i>	61
<i>Ústavní výchova</i>	61
<i>Kdo je osvojitel, pěstoun, opatrovník a poručník?</i>	62
PRACOVNÍ PRÁVO	63
PRACOVNÍ PRÁVO	63

Základní pojmy z oblasti pracovního práva.....	63
Základní práva a povinnosti vyplývající z pracovněprávního vztahu.....	64
PRACOVNÍ POMĚR	64
Vznik pracovního poměru	64
Obsah pracovní smlouvy.....	65
PŘEVEDENÍ NA JINOU PRÁCI	66
PŘESČASOVÁ PRÁCE / PŘESTÁVKY V PRÁCI	66
ZAMĚSTNÁVÁNÍ MLADISTVÝCH, ŽEN A ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÝCH LIDÍ	67
Pracovní proces mladistvých.....	67
Zaměstnávání žen	68
Zaměstnávání fyzických osob se zdravotním postižením	68
MZDA	68
Minimální mzda.....	68
Druhy mezd a složky mzdy	68
Výplata mzdy.....	69
Překážky v práci s nárokem na vyplacení mzdy.....	69
DOVOLENÁ	69
Nárok na dovolenou.....	69
Čerpání dovolené a její délka.....	69
UKONČENÍ PRACOVNÍHO POMĚRU	70
Ukončení pracovního poměru dohodou.....	70
Ukončení pracovního poměru výpovědí.....	70
Okamžité zrušení pracovního poměru	71
Zrušení pracovního poměru ve zkušební době	71
PRACOVNÍ ČINNOST VYKONÁVANÁ MIMO PRACOVNÍ POMĚR.....	71
OBCHODNÍ PRÁVO	73
OBCHODNÍ PRÁVO	73
OBCHODNÍ SPOLEČNOSTI.....	73
OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA OBCHODNÍCH SPOLEČNOSTÍ	74
Založení obchodní společnosti.....	74
Vznik obchodní společnosti.....	74
Vklady společníků.....	74
Orgány společnosti.....	75
Zrušení a zánik obchodní společnosti.....	75
TYPY OBCHODNÍCH SPOLEČNOSTÍ.....	76
Veřejná obchodní společnost (v. o. s.).....	76
Komanditní společnost (k. s.).....	77
Společnost s ručením omezeným (spol. s r. o., s. r. o.).....	77
Akciová společnost (a. s.).....	78
DRUŽSTVO	79
STÁTNÍ PODNIK.....	80
NEZISKOVÉ ORGANIZACE	81
VEŘEJNĚ PROSPĚŠNÉ PODNIKY	82
OBCHODNÍ ZÁVAZKOVÉ VZTAHY.....	82
ŽIVNOSTENSKÉ PRÁVO	84
ŽIVNOSTENSKÉ PRÁVO	84
Podnikání právnických osob podle živnostenského zákona.....	84
Podnikání fyzických osob podle živnostenského zákona.....	85
PODMÍNKY PRO PODNIKÁNÍ FYZICKÝCH OSOB	85
DRUHY ŽIVNOSTÍ.....	86
Ohlašovací živnosti	86
Koncesované živnosti.....	86
REGISTR ŽIVNOSTENSKÉHO PODNIKÁNÍ.....	87
Vznik živnostenského oprávnění.....	88
Provozování živnosti.....	88
Zánik živnostenského oprávnění	89
Živnostenská kontrola	89
Správní přestupky fyzických a delikty fyzických a právnických podnikajících osob	89
TRESTNÍ PRÁVO	91
TRESTNÍ PRÁVO	91
DĚLENÍ TRESTNÍHO PRÁVA.....	91

TRESTNÍ PRÁVO HMOTNÉ	91
Zavinění trestného činu	92
Pachatel trestného činu	93
Trestní odpovědnost mladistvých	94
Podmínky vylučující trestnost	94
Promlčení trestní odpovědnosti	95
TRESTNÍ SANKCE	95
Skutečnosti, ke kterým se přihlíží při stanovení trestu	95
Polehčující a přitěžující okolnosti	96
Druhy trestů	96
TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ, TRESTNÍ ŘÍZENÍ	98
Represivní orgány státu a orgány činné v trestním řízení	98
Orgány činné v trestním řízení	99
Etapy trestního řízení	100
Ochranná opatření a jejich ukládání	101
Odklad výkonu trestu / Udělení milosti prezidenta republiky	102
LIDSKÁ PRÁVA A SVOBODY	103
LIDSKÁ PRÁVA A SVOBODY	103
Listina základních práv a svobod	104
Struktura Listiny základních práv a svobod	106
OCHRANA LIDSKÝCH PRÁV	106
Mezinárodní smlouvy a mezinárodní instituce ochrany lidských práv	107
Instituce ochrany lidských práv v České republice	108
Veřejný ochránce práv (ombudsman)	109
Podněty podávané veřejnému ochránci práv	110
MOJE PRÁVNÍ POVĚDOMÍ	112
ŠEDÁ TEORIE – ZELENÝ STROM ŽIVOTA	112
• Co není zakázáno, je dovoleno	112
• Neznalost zákona neomlouvá	112
• I při nákupu v běžném obchodě uzavíráme kupní smlouvu	113
PŘÍLOHA Č. 1 – PRACOVNÍ SMLOUVA	114
PŘÍLOHA Č. 2 – PLATOVÝ VÝMĚR	114
PŘÍLOHA Č. 3 – UKONČENÍ PRACOVNÍHO POMĚRU DOHODOU	115
PŘÍLOHA Č. 4 – KUPNÍ SMLOUVA	115
POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA	116

Zdroje a odkazy k doplňkovým informacím uváděným v učebnici

Dostupnost a věrohodnost online zdrojů

Učebnice obsahově postihuje základní učivo nosných témat z oblasti práva. Často ovšem odkazuje i na doprovodný studijní či informační materiál dostupný online. Tyto odkazy mohou mít následující podobu:

	Ústava České republiky:	https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html	
	Občanský zákoník: (v poli Základní vyhledávání zadejte řetězec znaků 89/2012)	http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/	
	Rozšiřující informace k pojmům: precedens V internetovém vyhledávači (např. Google.com) zadejte hledaný řetězec: precedens / anglosaské právo		

▲ QR kód

K online zdrojům publikovaným na internetu je nutné přistupovat kriticky. Ne všechny poskytují zcela věrohodné nebo ověřené informace, ať už to jsou online encyklopedie nebo webové stránky komerčních subjektů či institucí. Vhodné je danou nalezenou informaci ověřit, a to nejlépe z několika dalších na sobě nezávislých online zdrojů.

Učebnice na většinu doplňkových online zdrojů odkazuje obecně (formuluje klíčový pojem pro zadání do internetového vyhledávače). Správná volba klíčového pojmu čtenáři umožní najít aktuální online zdroje dostupné v reálném čase. V případě, že se jedná o seriózní online zdroj, u kterého se předpokládá dlouhodobější platnost, je uvedena celá URL adresa (např. <https://www.vlada.cz>).

Úvodní slovo

Právo je velmi starou naukou; jeho kořeny sahají až do pravěku a starověku. V dnešní podobě je značně rozsáhlé a dotýká se všech oborů lidské činnosti a také života každého člověka. Posláním této učebnice je poskytnout základní přehled o problematice práva a seznámit čtenáře s právními pojmy, skutečnostmi a oblastmi práva. Témata uvedená v učebnici mají přispět k vytvoření základní podoby právního povědomí, které je tolik potřebné k tomu, aby se člověk vyznal v běžných právních vztazích a situacích.

Obsažená témata představují ucelený blok učiva stanoveného **RVP** vzdělávací oblasti, oboru a předmětu **Občanský a společenskovědní základ**.

Autoři

Seznam témat

1. **Právo a jeho historický vývoj** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Právo – vznik a jeho prameny
 - Vymezení a definice pojmu „zákon“
 - Právní systémy
 - Definice pojmu „právo“
2. **Právní normy** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Právní normy – jejich struktura, druhy a klasifikace
 - Druhy právních norem
 - Právní vztahy, skutečnosti a jednání
 - Demokratický a právní stát
3. **Ústavní právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš, Mgr. Jakub Haluza)
 - Ústavní právo
 - Ústava ČR
 - Moc zákonodárná
 - Moc výkonná
 - Moc soudní
 - Nejvyšší kontrolní úřad a Česká národní banka
 - Územní samospráva
4. **Občanské právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Občanské právo
 - Subjekty občanského práva
 - Občanskoprávní vztahy
 - Smlouvy
 - Dědické právo
 - Funkce notářství
5. **Rodinné právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Rodinné právo
 - Rodina
 - Manželství
 - Formy sňatku
 - Vztahy mezi rodiči a dětmi
 - Náhradní rodinná péče
6. **Pracovní právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Pracovní právo
 - Pracovní poměr
 - Převedení na jinou práci
 - Přesčasová práce
 - Zaměstnávání mladistvých, žen a zdravotně postižených lidí
 - Mzda
 - Dovolena
 - Ukončení pracovního poměru
 - Pracovní činnost vykonávaná mimo pracovní poměr
7. **Obchodní právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Obchodní právo
 - Podnikání
 - Obchodní rejstřík
 - Obchodní závod
 - Obchodní společnosti
 - Obecná charakteristika obchodních společností
 - Typy obchodních společností
 - Obchodní závazkové vztahy
8. **Živnostenské právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Živnostenské právo
 - Podmínky pro podnikání fyzických osob
 - Druhy živností
 - Registr živnostenského podnikání
9. **Trestní právo** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Trestní právo
 - Dělení trestního práva
 - Trestní právo hmotné
 - Trestní sankce
 - Trestní právo procesní, trestní řízení
10. **Lidská práva a svobody** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D; PhDr. Stanislav Rubáš)
 - Lidská práva a svobody
 - Ochrana lidských práv
11. **Moje právní povědomí** (Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D; Ing. Jana Bellová, Ph.D, Mgr. Jakub Haluza)

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- objasnit pojem právo, jeho podoby
- vymezit a definovat pojem zákon
- pojednat o právních systémech, které jsou uplatňovány ve světě
- pojednat o historickém vývoji práva ve světě a u nás

Počátky právního chování lidstva

Prvotní znaky regulace chování člověka jsou známy již z pravěku. Další rozmach právních regulí nastal v období starověku, kdy vznikají prvotní ucelené zákony.

SOUVISLOSTI

Prvopočátky socializace lidského rodu a jeho společenské regule

Už lov mamuta vyžadoval určitou organizaci práce. Někdo musel vyhledat vhodnou jámu, další ji musel zakrýt větvemi, část bojovníků (mladých lovců) musela mamuta zabít, rozporcovat a dopravit k obydlí. Někdo musel určit, kdo získá obživu přímo, komu bude dále rozdělena atd. Pospolitost nějakým způsobem řešila otázku starých a nemoc-

ných, žen, které se musely postarat o oheň, ošacení atd. Od počátků nám známé historie byla tato lidská pospolitost určitým způsobem organizována a řízena – vytvářela se jistá pravidla chování.

POJEM

► ZYKOVÉ PRÁVO

Zykové právo je právní systém založený na obyčejích a zvyklostech daného společenství lidí. Tyto zvyky se většinou ustálily a byly všeobecně akceptovány. I dnes se užívá v anglosaských zemích (např. v USA, Velká Británii, Austrálii) a tradičně se také uplatňuje u domorodých kmenů.

POJEM

► VENDETA

Pojem **vendeta** pochází z italského (*vendetta* = msta). Používá se především pro **krevní mstu** (odplata typu „krev za krev“).

Právo a jeho historický vývoj

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- stručnou charakteristiku právních systémů
- definici pojmu práva
- charakteristiku základních dějinných období z hlediska práva
- právo v českých zemích
- vývoj právního systému po vzniku Československé republiky

Úvodní kapitola se zabývá stručným historickým vývojem práva od nejstarších právních regulací a prvních dokumentů až po současnost. Přináší charakteristiku práva a vysvětluje jeho základní pojmy.

Právo – vznik a jeho prameny

Lidská pospolitost se vyvíjela postupně. Nejstarší etapu života lidí můžeme označit jako „boj o přežití“. Lidé museli čelit nejen nepřízní podnebí, ale ohrožoval je i častý nedostatek potravy, zvířata i jiné skupiny lidí. Přežít mohly pouze silné a dobře organizované skupiny, tedy lidé, kteří se mezi sebou dorozumívali a vytvářeli postupně základní organizační formy. Už prapředci člověka žili v tlupách, rozdělili si úlohy, a to nejen v obraně, útoku či sběru, ale i v dělbě úkolů mezi starými a mladými, mezi muži a ženami, silnými a slabými. Postupně se tak vytvářela určitá organizace kolektivního života, která vyžadovala systém určitých pravidel přiměřeného a všeobecně akceptovatelného chování a jednání, a tím pádem také systém sankcí a trestů pro jedince, kteří neplnili své funkce. Tímto evolučním způsobem postupně vznikaly **první systémy společenské regulace, první právní a ekonomické systémy**, které můžeme charakterizovat právě jejich **pravidly**, jimiž se tyto pospolitosti řídily.

Všeobecně přijímané způsoby chování, pravidla i metody vyžadování a sankce v případě porušení, to vše se přejímalo a přenášelo ústním podáním z generace na generaci.

Prvním systémem práva bylo (a částečně ještě v některých zemích je) **právo zvykové**.

Zykové právo

Toto právo, přenášené pouze ústní tradicí, se dále vyvíjelo. Jeho pozůstatky nalezneme často i dnes v určitých komunitách, uzavřených společnostech, popřípadě i větších celcích typu „kmen“ nebo „národnostní entita“.

Zvyk je potřeba odlišovat od pojmu **konvence** nebo **obyčej**. Ani zvyk ani konvence nejsou jevy, které by byly považovány za společensky vynutitelné, tj. donucující. Proto se zvyk postupně přeměnil na **obyčej**, přesněji řečeno **právní obyčej**, který tuto vlastnost již má.

- **Zvyk** můžeme respektovat nebo nerespektovat, můžeme jej změnit. Za toto chování může (ale i nemusí) následovat postih.
- **Právní obyčej** však již obsahuje (jako svou základní charakteristiku) **společensky donucující, zavazující aspekt chování a jednání** – tedy **vynutitelnost** takového způsobu jednání, jehož nerespektování je **sankcionováno**.

Vendeta

ZAJÍMAVOST

Jako příklad uvádíme (ještě i dnes přejívací) **povinnost a právo vendety – odplaty**. V historii se v Evropě vendeta uplatňovala v určitých částech Albánie, Srbska a jižní Itálie (na Sicílii). V praxi představovala mstu za přikopí, které bylo učiněno. V případě, že viníka křivdy či zločinu nebylo možno dopadnout, rozšiřovalo se právo vendety na další členy rodiny viníka.

Tento fenomén je spjat i s pojmem „mafie“. Tyto zvyky se uplatňují i dnes bez ohledu na rozpor a konflikt s moderními způsoby práva ve formě zákonů. Můžeme se s ním setkat zejména v zemích s velmi nízkou vymahatelností práva, kdy postižený formou vendety bere do svých rukou spravedlnost.

Na obrázku vpravo vidíte **kamennou věž v Albánii**, do které byli ukrýváni viníci, jimž hrozila vendeta. Zůstávali zde až do doby, než byli právoplatně odsouzeni.

Shrneme-li tuto pasáž, můžeme říci, že **základním, historicky nejstarším způsobem právní regulace lidské společnosti se stal právní obyčej**, který se vyvinul ze zvyklostí přenášených ústním způsobem z generace na generaci.

K tomu, aby se obyčej stal právním obyčejem, je zapotřebí následující:

1. **Obyčejové chování musí vykazovat znaky dlouhodobého generačního užívání.** Musí být dlouhodobě zakořeněno v chování lidí.
2. **Lidé musí být přesvědčeni o jeho závaznosti** – pak právní obyčej přijímají, dodržují a respektují, cítí se jím být vázáni a povinováni jej dodržovat a jsou přesvědčeni o jeho závaznosti.
2. **Musí existovat moc, síla vynutitelnosti takového chování** – tedy moc, která dbá na dodržování těchto právních obyčejů (byť by existovala i jen nepsaná pravidla chování) a především síla, která by v případě porušování těchto pravidel donutila jedince či celé kolektivy k obnově dodržování těchto pravidel.

Již právní obyčej tedy v sobě nese jeden ze znaků práva, kterým je **možnost a zároveň nutnost sankce (postihu)**.

Lidská společnost se postupně rozrůstala, navazovala obchodní vztahy formou výměny produktů, vršily se různé obyčeje apod. Bylo zřejmé, že tato pravidla je zapotřebí sepsat, dát je všem na vědomí a rozšířit právní povědomí mezi obyvatelstvo. Zkrátka vývoj a lidská historie si vynutily **vznik právních norem neboli sepsaných pravidel lidského chování a společenské regulace**.

Vznik písemných právních norem

Právní normy v sepsané podobě představují historicky vyšší stadium společenské regulace, které platí dodnes. Řídí se také jím většina zemí a jeho obyvatel.

Právo, které je zakotveno ve formě textů a je veřejně přístupné, označujeme jako právo kodifikované.

Kodifikované právo je **charakteristické existencí písemného dokumentu**, který vznikl normotvorným právním aktem.

Nejvýznamnějším druhem právních normativních aktů je pak právní norma označovaná jako zákon.

Vymezení a definice pojmu „zákon“

Definic pojmu „zákon“ je samozřejmě více, záleží na tom, zda se jedná o zákon v oblasti práva, vědy, zákony humanitních věd, zákony logiky, náboženské zákony apod. V následujících kapitolách se budeme věnovat pouze zákonu v oblasti práva.

Z pohledu práva je zákon **obecně závazný právní předpis** stanovující (předepisující) chování jednotlivce i celého společenství lidí.

Typické charakteristiky zákona:

- Zákon je stanoven nejvyšším představitelem (představiteli) státní moci a je **závazný pro všechny**. Zákon stanovuje chování lidí, úřadů i státu.
- Zákon tedy **stanovuje, jaké chování má být (smí být), zakazuje, co nemá být (nesmí být), deklaruje chování přípustné, oprávněné, nežádoucí a nepřípustné**.
- Zákon je **úzce spjat s mocí**, především politickou. Mocenská autorita (stát, panovník) zákony stanovuje, případně je modifikuje (mění, doplňuje, ruší), ale především sankcionuje jejich porušení.
- Zákon je tedy **právní normou formálně určující pravidla**, jejichž zachovávání je zajišťováno institucionalizovaným donucováním mocenskou autoritou.

Zákony existovaly již před naším letopočtem (více viz téma **Stručný přehled historického vývoje práva**, str. 12).

SOUVISLOSTI

Prvky obyčejového chování ve výchově člověka

Přestože nynější civilizovaná společnost má jiné způsoby právní regulace, při vývoji z dítěte do dospělého člověka procházíme způsobem **vnímání světa, vztahů a jevů pomocí svých rodičů, vychovatelů a později učitelů**. Představuje to seznamování se se společenskou regulací **pomocí příkazů a zákazů obyčejového chování**.

Vzpomeňte si na své dětství a způsoby uvádění do života dospělých, na charakteristické projevy rodičovské regulace pomocí ustálených výrazů typu:

„to se nesmí“, „tam nechod, mohlo by se ti něco stát“, „na to si nesedej, zašpiníš se“, „toto musíš udělat, protože...“ atd. Jímí se rodiče snaží připravit svého potomka již od malička na společensky přijatelné jednání a chování.

POJEM

► ZÁKON

Zákon jako pojem může mít tyto podoby:

- **Zákon (právo)** – soubor právních norem s obecnou závazností. V humanitních vědách je to sada pravidel či norem platících ve všech či v některých případech.
- **Zákon (vědecký)** – výrok popisující obecně či pravidelně se opakující popsatelné vztahy mezi pozorovanými jevy (fyzikální, matematické, chemické zákony).
- **Zákon v náboženství** – v křesťanství Starý a Nový zákon, v židovství Tóra, v islámské víře Korán.
- **Zákon (logika)** – myšlenková cesta vedoucí k vyvození daného závěru.
- **Přírodní zákony** apod.

SOUVISLOSTI

Sbírka zákonů a věstníky

Sbírka zákonů – zveřejňuje právní předpisy vyšší právní síly (zejména tedy zákony, ústavní zákony).

Věstníky – zveřejňují právní předpisy nižší právní síly (např. vyhlášky krajů, ministerstev atd.).

Ve výchozí podobě mají tištěnou podobu, existují rovněž v elektronické formě (digitalizované podoby sbírek zákonů v databázích na internetu či optických nosičích – CD, DVD).

SOUVISLOSTI

Příklady norem kodexového práva

Jako typické příklady právních norem spadajících do oblasti tzv. **kodexového práva** můžeme uvést:

- Ústavu ČR, zákoník práce, trestní zákon, zákon o přestupcích, vyhlášku Ministerstva zdravotnictví ČR o úhradách za léky, vyhlášku krajského úřadu o udržování čistoty na území obce, hygienicko-epidemiologické předpisy krajské hygienické stanice o provádění dezinfekce ve zdravotnických zařízeních atd.

SOUVISLOSTI

Britský Commonwealth

Commonwealth neboli **Společenství národů** (*Commonwealth of Nations*) je volným sdružením Velké Británie a jejích bývalých kolonií (území získaná zámořskými objevitelskými plavbami, která měla Velká Británie dříve v državě a pod svou správou). Označení **Commonwealth** se používá zpětně na celou dobu existence tohoto společenství. Formální autoritou byl **britský panovník**; v současnosti je to tedy **britský král Karel III.** Největšího územního rozmachu doznalo toto společenství ke konci 19. století. Byla to zejména celá Austrálie, Indie, Pákistán, Nepál, Bangladéš, Malajsie, rozsáhlé části východní, západní i jižní Afriky, Kanada, Nový Zéland apod. Po druhé světové válce bylo hodně těchto území dekolonizováno. Většina z nich však i nadále zůstala členy Commonwealthu a zachovala také řadu zvyklostí z dřívějších dob, kdy byly pod přímou správou Velké Británie (včetně prvků jejího právního systému). K dnešku je členy britského Commonwealthu 56 zemí celého světa.

Na obrázku vidíte historický pohled na část mapy světa z roku 1897. Území pod britskou správou jsou vyznačena růžovou barvou. Mapu překrývá vlajka Commonwealthu.

POJEM

► PRECEDENS

Pojem **precedens** pochází z latiny (*praecedere*) a znamená **předchozí, dřívější podobný případ**.

Právní systémy

V současném světě dělíme kodifikované právo na následující tři právní systémy:

1. evropský (kontinentální) systém práva,
2. anglosaský (angloamerický) systém práva, označovaný také jako soudcovský systém práva,
3. islámské (muslimské) právo, založené na formulacích svaté knihy **Korán**.

Evropský (kontinentální) systém kodifikovaného práva

Je založen na **existenci celého systému písemných právních norem** (zákony, vyhlášky, předpisy atd.), kdy právní norma pro určitou oblast společenské regulace je souhrnně sepsána v obecné rovině.

- Evropský (kontinentální) právní systém je označován také jako **kodexové právo**.

Kodexové právo znamená, že určitá oblast je regulována v kodifikované formě na základě **normativních právních aktů** (jakožto výsledků normotvorné činnosti mocenských státních orgánů, dříve panovníků), **jimiž se stanoví, mění nebo ruší právní normy**.

Kodexové právo nyní realizuje většina zemí světa, užívá je i ČR. Má za sebou tisíciletou tradici, vznikalo a vyvíjelo se postupně v řadě státních celků, nejprve vždy s platností pro určitý státní celek (jeho vznik by se tedy dal sledovat společně se vznikem nejstarších států), v moderní době i v rozsahu mezinárodního práva platného pro skupiny států, které je uznávají. Tomuto systému práva budeme zejména věnovat naši pozornost, neboť to je naše právní historie i současnost.

Anglosaské právo (právo soudcovské)

Právo v Anglii se vyvíjelo jiným způsobem než v ostatních částech Evropy. Současně s tím, jak se Anglie stávala světovou velmocí, tj. **vznikem britské koloniální říše**, se anglické pojetí práva a právního myšlení rozšířilo i do všech zemí se silným vlivem Anglie. Tento systém práva je dnes uplatňován nejen v samotné Velké Británii, ale i v USA, Austrálii, na Novém Zélandu a v dalších zemích.

Podstatou tohoto práva je tzv. **precedens**. V Anglii mělo a má rozhodování soudů neobyčejnou vážnost (samozřejmě to ale platí i pro jiné státy jak se soudcovským, tak s kontinentálním nebo i islámským právem). Společenská prestiž soudu má své historické kořeny, soudce je osloven například „*Vaše ctihodnosti*“, soudní jednání je podloženo určitým soudním rituálem (soudci používají paruky, samozřejmě taláry, průběh soudu má určitý scénář atd.).

Precedenty jsou považovány za pramen práva. Znamená to, že všechny následující soudy, které budou rozhodovat stejnou anebo podobnou věc v budoucnosti, se mají řídit prvním rozsudkem, prvním rozhodnutím, kterým byl daný případ v minulosti vyřešen. Soudy tedy mají zachovávat historickou kontinuitu a všechny stejné či podobné případy soudit stejně. Tento princip je založen na neměnnosti lidské povahy, stejného jednání – vždyť pojmy jako krádež, loupež, vražda atd. jsou pojmy, které provázejí lidskou společnost od nepaměti.

Precedens je možné definovat takto:

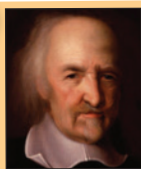
Je to rozhodnutí soudu, který již v minulosti stejný anebo podobný případ poprvé řešil a vynesl rozsudek. Precedentem se tedy rozumí:

- individuální právní akt soudního nebo správního orgánu, jímž se poprvé řešil do té doby neupravený společenský vztah nebo jev,
- toto první rozhodnutí se pak stává právní normou, v budoucnosti se v případech stejného nebo podobného charakteru pak precedens stává obecně závaznou normou, pramenem práva a rozhoduje se stejně.

Rozhodování podle tohoto systému práva je obtížné a složité, například jen ve Velké Británii existuje zhruba 350 000 precedentů. Najít odpovídající případ je časově zdlouhavé a pracné.

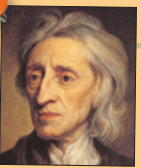
Rozšiřující informace k pojmu: **Britský Commonwealth**. V internetovém vyhledávači (např. **Google**) zadejte hledaný řetězec: *commonwealth, Britské společenství národů*.

OSOBNOST

Thomas
Hobbes

Thomas Hobbes (1588–1679) byl anglickým filozofem, který význačně ovlivnil zejména politickou filozofii. Věnoval se rovněž historii, geometrii, fyzice a etice. Mezi jeho známá díla patří *Leviathan*, ve kterém pojednává o podstatě a moci občanského a církevního státu. Název díla je odvozen od biblické mořské nestvůry Leviathana, v románu symbolizujícího chaos a nepořádek ve společnosti.

OSOBNOST

John
Locke

John Locke (1632–1704) byl anglickým filozofem. Ve svých myšlenkách hájil především svobodu lidí. Jeho dílo mělo význačný vliv na britské osvícenství a liberální myšlení. Dílo: *Dvě pojednání o vládě, Esej o lidském rozumu a Myšlenky o výchově*.

OSOBNOST

Charles Louis
Montesquieu

Charles L. Montesquieu (1689–1755) patří mezi francouzské filozofy a spisovatele. Kritizoval především poměry absolutismu. Navazuje na poznatky Johna Lockea, kdy moc ve státě má být rozdělena na dvě navzájem oddělené moci – na **výkonnou** a **zákonodárnou moc**. K nim Montesquieu přidává i **moc soudní** (jeho dílo *O duchu zákonů*).

OSOBNOST

Jean-Jacques
Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) patří mezi význačné francouzské filozofy a spisovatele. Jeho dílo (např. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*) význačně ovlivnilo Velkou francouzskou revoluci i další vývoj teorií, na kterých byla založena existence společnosti a státu. Rousseau nabádal k návratu k přírodě a k lidské přirozenosti. Podle něj se člověk rodí dobrým a teprve až společnost jej (svými nesmyslnými řády a zvyklostmi) kazí.

Právo v období novověku

Tak jako předchozí vývojová stadia práva i novověk byl ovlivněn společenskými změnami. Mezi nejvýraznější patřila **změna společenského systému**. Od převážně zemědělského podnikání se postupně přechází ke kapitalistickým způsobům podnikání. Docházelo také k rozvoji svobody a vše bylo namířeno proti absolutismu, který bránil rozvoji parlamentarismu.

Za zmínku určitě stojí významné osobnosti tohoto období. Byli jimi **Thomas Hobbes** a **John Locke**, kteří se považují za tvůrce (resp. obnovitele) tzv. přirozeného práva. Bylo to právě 17. století, které znovu přináší pojem **přirozené právo** (původní termín byl známý již v Antice, nicméně byl mu přikládán jiný význam) a s ním spojenou ideu **změnit feudální řád ke svobodě člověka a jeho lidským právům**.

Toto pojetí práva vedlo k poznatku, že svoboda člověka je ve vztahu ke státu primárním hlediskem a primární hodnotou.

To je počátek myšlení vedoucího k pojetí člověka jako svobodné bytosti, je to i počátek pojetí pojmu **právní stát**, který má garantovat svobodu jedince v právním slova smyslu. Jsou to i myšlenky, které vedly v závěru století k **francouzské revoluci** s jejími hesly „*rovnost, volnost, bratrství*“.

Významnou osobností nejen pro novověk byl **Charles Louis Montesquieu**, jenž se také zabýval přirozeným právem člověka a jeho rovností před zákonem, a co je pro nás důležité, **rozdělil moc na zákonodárnou, výkonnou a soudní**. Čtveřici významných myslitelů této doby uzavírá **Jean Jacques Rousseau**, který se se zabýval úvahami nad společenskou smlouvou jako předpokladem fungování státu a společnosti. Především Rousseau konstatoval, že vládnoucí feudální moc porušuje podmínky, za kterých jí byla kdysi moc svěřena. V takovém případě pak mají lidé právo nahradit takovouto moc jinou formou vlády.

Význačné dokumenty právního charakteru samozřejmě vznikají i v pozdějším období. V oblasti lidských práv je to např. americká *Deklarace nezávislosti* (rok 1776), francouzská *Deklarace práv člověka a občana* (rok 1789), *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948, *Evropská úmluva o lidských právech* (1950) či *Úmluva o právech dítěte* z roku 1989 (více viz tematický celek **Lidská práva a svobody**, str. 103–111). Vzniká samozřejmě i řada **mezinárodních úmluv obchodněprávního charakteru** (které vymezují hospodářskou spolupráci jednotlivých signatářských států) a jsou zakládány význačné mezinárodní organizace – např. **OSN** v roce 1945 (do jejíž struktury spadá většina mezinárodních organizací) či **Evropská unie** (rok 1993) se svými institucemi a právními dokumenty apod.

Historie vzniku práva a právního vědomí v českých zemích

O právu v českých zemích můžeme hovořit až po rozpadu Sámova kmenového svazu, kdy na jeho území vznikla samostatná knížectví. Na našem území vznikla **Velkomoravská říše**, státní zřízení v podobě knížectví, které bylo typické **přísně organizovaným a hierarchicky uspořádaným dvorem**. V rukou knížete se soustřeďovala moc soudní, správní i zákonodárná. Důležitým právním dokumentem, který zaručoval nezávislost Velkomoravské říše, byla bula *Industriae tuae* (v překladu *Horlivosti tvé*). Tu vydal v roce 880 papež **Jan VIII**. Ve své době byla velmi důležitým dokumentem, neboť stavěla knížete Svatopluka na úroveň ostatních křesťanských panovníků tehdejší Evropy. Jen pro doplnění – soudnictví Velkomoravské říše vycházelo především z obyčejového práva a k vydávání zákonů docházelo především tehdy, pokud nějaký právní obyčej chyběl nebo pokud potřeboval být starý obyčej novelizován.

Významná právní památka na našem území vznikla během byzantské mise a jednalo se o **Soudní zákon pro laiky** (*Zakon sudnyj ljudem*). Zde byly ve 32 článkách zapsány zákony, které se týkaly především trestního a rodinného práva. Východiskem pro jejich znění bylo především byzantské právo z 8. století. K dalšímu uznání suverenity českého státu došlo v roce 1212, kdy byla budoucím římským králem **Fridrichem II.** vydána **Přemyslu Otakarovi I.** *Zlatá bula sicilská*, kterou byla potvrzena nedělitelnost Českého království, dědičná hodnota českých králů a osvobození českého krále od téměř všech povinností vůči římské říši a jejímu králi.

Právními instituty, jež přetrvaly až do novověku, byly tzv. **regály**. Jednalo se o práva, jež náležela panovníkovi nebo dalšímu suverénnímu správci území (např. mýtný regál jako právo výběru poplatků za užívání cest, mincovní regál jako právo panovníka na ražbu mincí, horní regál coby právo na příjmy z těžby nerostného bohatství).

Dílo, které by se dalo označit za zlomové v dějinách českých zemí (nikdy ale nedosáhlo věhlasu a ani původního účelu), byl **zákoník Karla IV.**, označován jako *Codex*

Právní normy

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- co je právní norma, klasifikaci norem
- strukturu právní normy
- druhy právních norem
- pojmy právní vztah, právní skutečnost a právní jednání
- co je podstatou demokratického a právního státu

Počínaje touto kapitolou se již budeme zabývat pouze systémem evropsko-kontinentálního práva, které je založeno na existenci písemných právních norem. Tyto právní normy mají určitý proces vzniku, různou právní sílu, definují požadované chování právních subjektů, vztahy mezi nimi, různé formy právních jednání a skutečností, obsahují sankce.

Právní normy; jejich struktura, druhy a klasifikace

Definice právní normy

Právní normy jsou obecně závazná pravidla chování stanovená státními orgány. Regulují společenské vztahy tím, že jejich účastníkům stanovují subjektivní práva a povinnosti.

Právní normy stanovuje a porušování těchto norem chování sankcionuje mocenská autorita státu. Jejich zachovávání a dodržování je tedy zajišťováno institucionálním donucováním kompetentních a k tomu určených orgánů státní moci.

Struktura právní normy

Pokud má právní norma skutečně plnit svou funkci, musí obsahovat určité nezbytné části. Jejich formulace je závislá na tvůrci normy, tj. na výsledku normotvorného procesu. Ten může mít celou řadu autorů, pozměňovatelů, schvalovatelů (návrhy právních norem procházejí různými komisemi, stupni řízení atd.), a to v závislosti na tom, kdo je předkladatelem právní normy, který kompetentní mocenský orgán normu vydává.

Obecně však platí, že každá právní norma by měla obsahovat tři povinné části. Jedná se o tzv. trojčlennou strukturu právní normy. Jsou to tyto součásti (v následujícím pořadí):

1. Hypotéza (jestliže)	} Obecný mechanismus platnosti právní normy:
2. Dispozice (pak)	
3. Sankce (jinak)	
- Jestliže** jsou takové podmínky, **pak** je třeba se chovat takto, **jinak** přijde tato sankce.

1. Hypotéza právní normy – stanovuje mantinely, podmínky, hranice (atd.), které jsou podstatné pro požadované společenské chování, které je pak definováno v dispoziční části. Zákodárce (resp. tvůrce právní normy) tak stanovuje významný, nutný a povinný předpoklad pro řešení situace danou dispozíci. Tyto podmínky stanovené v hypotéze mohou být například:

- časové – dosažení určitého věku,
- prostorové – určité místo,
- situační – místní okolnosti, které podmínky ovlivňují,
- podle subjektů práva – tedy koho se právo týká,
- podle dalších hledisek. (Viz příklady podmínek hypotézy na další straně.)

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- popsat hierarchii právní síly norem zařazených v právním systému
- definovat pojmy právní vztahy, právní skutečnosti a právní jednání
- popsat procesy spjaté s tvorbou právních norem v ČR
- popsat právní řád ČR

SOUVISLOSTI

Monopol legitimního násilí státu

Známý německý ekonom a sociolog **Max Weber** (1864–1920) definuje stát jako „společenství, které si na určitém území nárokuje pro sebe monopol legitimního násilí.“

Pokud by neexistovalo násilí jako prostředek vynucování státního zájmu, pak by stát zanikl a místo něj by nastoupila anarchie.“

POJEM

► ANARCHIE

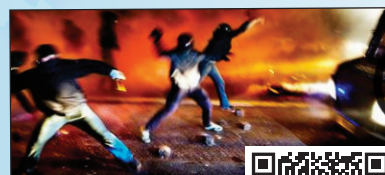
Pojem **anarchie** pochází z řečtiny (*an-arché* – znamená bezvládní, rozklad řádu).

SOUVISLOSTI

Anarchie a anarchismus

K tomu, aby se společnost a její členové řídili určitými pravidly, slouží právě právní normy. V případě jejich absence společnost ohrožuje bezvládní a anarchie. K anarchii dochází absencí či selháním autorit státu. Může to být v okamžicích politické nestability státu (revoluce, občanská válka), kdy stará pravidla a normy již neplatí a nová ještě nebyla vytvořena.

Anarchismus je pak politickou ideologií, která usiluje o vznik společnosti, která by nebyla hierarchizována, byla by bez existence společenské, ekonomické či jiné podoby nadřazenosti. Má velmi blízko k levicovým ideologiím a k dosažení cíle často i legitimizuje použité násilí.

Jeden pohled na to, jak by mohla společnost vypadat, pokud by přestaly platit zákony a pravidla, přináší film **Očista: Anarchie**.

2:20 titulky

Očista: Anarchie: <https://www.csfd.cz/film/358867-ocista-anarchie/prehled/>

Rozšiřující informace k pojům: **Max Weber / anarchie, anarchismus**. Ve vyhledávači (například Google) zadejte hledaný řetězec: **Max Weber / anarchie, anarchismus**.

Příklady stanovení podmínek v hypotéze právní normy

SOUVISLOSTI

- **Časové podmínky** – sem například patří dosažení 15 let, 18 let věku (plnoletosti), případně důchodového věku.
- **Prostorové podmínky** – vymezení chráněné krajinné oblasti (stanovují se povinnosti a způsob chování subjektů v tomto prostoru), vymezení vojenského prostoru či staveniště (v dispozici může být stanoven zákaz vstupu nebo vstup na vlastní nebezpečí) atd.
- **Situační podmínky** – například konání voleb, vyhlášení stavu ohrožení státu (např. válečného stavu), vyhlášení stupně ohrožení v podobě epidemie, odběrů krve (například dobrovolný dárce má právo na daňový odpis stanovený v dispozici) atd.
- **Podle subjektů práva** – určení subjektů, například státu, právnických osob, fyzických osob, občanů, zaměstnavatelů, zaměstnanců, příslušníků ozbrojených složek, profesí (lékaři) apod. Například daňové zákony v dispozici prikazují zaměstnavateli úhradu povinné části zdravotního a sociálního zabezpečení jeho zaměstnanců, stát má v dispozici předepsanou úhradu tohoto zabezpečení za studenty a jiné skupiny občanů atd.

SOUVISLOSTI

Příklad dispozice v právní normě

Znění dispozice v právní normě si můžeme názorně dokumentovat na příkladu *občanského zákoníku* (zákona č. 89/2012 Sb.). Konkrétně např. na § 892, odst. 3 (jeho první věta):

„Rodič nemůže dítě zastoupit (práve tato věta je v dispozici), jestliže by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi ním a dítětem nebo mezi dětmi těchto rodičů.“ (od spojky „jestliže“ se jedná o hypotézu).

Další výstižný příklad dispozice uvádí § 897:

„Nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při péči o jmění dítěte (hypotéza), rozhodne na návrh rodiče soud.“ (druhá část věty je v dispozici).

SOUVISLOSTI

Další příklad sankce za porušení právní normy

V ustanovení § 158 (rvačka) trestního zákoníku (zákona č. 40/2009 Sb.) ČR je uvedeno:

(1) „Kdo úmyslně ohrozí život nebo zdraví jiného tím, že se zúčastní rvačky (hypotéza s dispozicí), bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.“ (sankce)

(2) „Odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán (sankce), je-li při činu uvedeném v odstavci 1 jinému způsobena těžká újma na zdraví.“ (hypotéza s dispozicí)

„Sousedě, už mne vážně štve!“

Opět tedy vidíme přesné vymezení sankcí při spáchání daného skutku.

Hypotéza tedy představuje nezbytnou úvodní část každé normy, **stanovuje koho se norma týká, kdy a kde se ho týká** atd. Na ni pak navazuje **dispozice**.

2. **Dispozice** – řeší vlastní pravidla chování (co se zakazuje, co je přípustné, co je oprávněné).

Dispozice tedy vymezuje konkrétní práva a povinnosti subjektů, jichž se norma týká, a to nastanou-li podmínky a skutečnosti předvídané (stanovené) v hypotéze právní normy.

Dispozice by měla obsahovat úplné řešení požadovaného chování. Čím komplexněji řeší daný společenský problém, tím více působí na žádoucí vývoj chování v zájmu celé veřejnosti. **Hypotéza bývá spojena s dispozicí** (typické pro trestní normy).

Spolu s dispozicí však musí právní norma stanovit i zmíněnou třetí složku, kterou jsou **sankce**. Ty však v některých právních normách nemusí být nutně zastoupeny.

3. **Sankce** – definuje, jakým způsobem daná společnost postihuje porušení žádoucí normy chování.

Sankce stanovuje výši nebo druh trestu, důsledky nesprávného chování, v případě, pokud někdo poruší právní normu uvozenou hypotézou, a to za podmínky stanovených právní normou.

Příklad sankce za porušení právní normy

SOUVISLOSTI

Pokud by například některý občan nerespektoval zákaz vstupu do střeženého vojenského prostoru, mohl by být stíhán za spáchání přestupku nebo potrestán pokutou až do předem stanovené výše – za nepovolený vstup. Nebo obdobně např. v případě úmyslného poškození flóry či fauny v lokalitách chráněného území či při poškození chráněné památky apod. Na informačních tabulích se často uvádí sdělení typu „**Zákaz skládky pod pokutou**“ apod. O skutečné výši sankce při porušení normy bývá rozhodováno až ve správním řízení.

Předem stanovená sankce patří k základní charakteristice řádné právní normy.

Smyslem sankce není pouze potrestání toho, kdo normu porušil, ale rovněž i její preventivně výchovné poslání. Vědomí sankce by mělo přispět k osvojení si řádného chování všech subjektů a k návyku dobrovolně plnit požadavky právních norem. Proto sankce musí být obsažena v dobré právní normě předem.

Druhy právních norem

Klasifikace právních norem do jednotlivých druhů znamená jejich členění podle určitých kritérií. Těch je několik; důležité je rozdělení podle:

- hlediska funkce, hlediska formulace dispozice a dalších způsobů dělení právních norem.

Jak hledat v online zákonech?

SOUVISLOSTI

Oficiálním místem pro jejich vyhledávání je server Ministerstva vnitra ČR.

Zákony online – server MV ČR: <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>

Pohodlně se pracuje s aplikací **Zákony pro lidi**, která právní předpis zobrazuje strukturovaně.

Zákony pro lidi: <https://www.zakonyprolidi.cz/> (viz QR kód vpravo ▶)

Zákon vyhledáte tak, že do vyhledávacího pole vepíšete č. předpisu (např. 40/1991) a klepnete na **Vyhledat**.

Právní událost

Právní událost je objektivní právní skutečnost, tedy něco, co nastává nezávisle na vůli člověka – nejtypičtějším příkladem právní události v právu je plynutí času.

Příkladem může být přirozená smrt, naopak nepřirozená smrt může vzniknout v důsledku protiprávního jednání jiné osoby (např. v případě trestného činu vraždy).

Právní jednání

Právním jednáním je rozuměno takové chování subjektu práva (neboli osoby), jež je podle ustanovení zákona způsobilé vyvolat právní následky. Právními následky (neboli účinky) jsou vznik a/nebo změna a/nebo zánik práv a/nebo povinností.

Právní jednání může být **jednostranné (unilaterální)**, kdy do něj vstupuje jen jeden právní subjekt) nebo **dvoustranné (bilaterální)** jakožto svobodný projev vůle dvou a více právních subjektů, či **vícestranné (multilaterální)**, vznikající až souhlasným projevem vůle několika účastníků právního jednání.

Příklady právních jednání

- **Jednostranné právní jednání** – například volba, výběr, jmenování do funkce, pořízení závěti nebo výpověď z pracovního poměru.
- **Dvoustranné právní jednání** – je např. uzavření pracovního poměru, uzavření manželství, uzavření pojistky.
- **Vícestranné právní jednání** – typické je např. při uzavírání smluv, vytváření obchodní společnosti (zakládá ji více společníků či dokonce více právnických osob), multilaterální právní dohody mezi více státy apod.

Protiprávní stavy

Protiprávní stavy jsou výsledkem nezaviněného chování nebo události, které nejsou v souladu s právem, případně jsou s ním v rozporu.

Jestliže protiprávní stav vzniká nezaviněně, pak právní norma řeší tyto následky povinností negativní stav napravit, zlepšit či odstranit.

Protiprávní jednání

Protiprávní jednání spočívá v zaviněném ale i nezaviněném porušení právní normy, za které pak příslušná právní norma ukládá sankce.

Porušení práva nebo jím stanovené povinnosti se označuje pojmem **delikt**. Deliktem je v obecném slova smyslu škodlivé jednání subjektu proti společnosti. Aplikované sankce jsou adekvátní druhu protiprávního jednání, které se označuje několika stupni na základě závažnosti. V současné době rozlišujeme:

- **Trestné činy (přečiny a zločiny).** Přečinem jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let (např. zanedbání povinné výživy osoby). **Zločinem** jsou všechny trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny. Zvláště závažnými zločiny jsou ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let (těžká provinění – např. vražda).
- **Správní přestupky a správní delikty.** Pokud se jedná o provinění občana (fyzické osoby), hovoříme o **přestupku** (např. dopravní přestupek řidiče), právnické osoby se dopouští **správních deliktů** (např. nedodržení lhůty pro přiznání daně). Přestupky se zabývá zákon o přestupcích a musí být projednán v režimu správního řádu, na projednání správního deliktu se nahlíží pouze prostřednictvím správního řádu. Rozdílná je výše pokut, správní delikty jsou postihovány vyššími sankcemi.
- **Disciplinární (kárné) přestupky** – se týkají fyzických osob, které jsou členy profesních komor (např. advokáti, lékaři), zaměstnanců státní instituce (např. soudci) či veřejnoprávní instituce (akademici, funkcionáři na vysoké škole). **Kárným proviněním** je závažné porušení povinností těchto osob. Sankce může být v rovině morální (důtka, napomenutí) či peněžní (pokuta, snížení platu), či může dojít ke snížení hodnosti či zániku služebního poměru, vyloučení z profesní komory apod.
- **Občanskoprávní delikty** – jsou to protiprávní úkony osob, kdy dochází k porušení povinností vyplývajících ze zákona (např. podnikání bez živnostenského oprávnění), z právního úkonu (např. nedodržení smlouvy) nebo z rozhodnutí státního orgánu (např. včasné neodstranění příčiny hluku, který ruší noční klid sousedů).

SOUVISLOSTI

Další příklad právní události

Může jí být i samo narození člověka – již tím vznikají práva plynoucí z *Listiny lidských práv a svobod*. Například: čl. 6 odst. (1): „Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“ odst. (2): „Nikdo nesmí být zbaven života.“

Práva má již nenarozené dítě (např. právo dědit), musí se avšak narodit živé.

„Jsem tu a mám svá práva...“

SOUVISLOSTI

Protiprávní jednání

Zde by se dala jmenovat řada příkladů spadajících do jednotlivých kategorií (**trestné činy, zločiny, správní přestupky, občanskoprávní delikty** apod.). Namátkově:

Případ protiprávního jednání č. 1:

Pracovníci celní správy zkontrolovali sklad zboží s textilem a obuví a zjistili řadu padělků světových značek. **Prodej padělaného zboží je trestným činem.**

Případ protiprávního jednání č. 2:

Skupina osob šíří (nabízí ke stažení ze svých www stránek) nelegálně umístěné kopie filmů a hudebních nahrávek, případně je distribuují na nosičích CD/DVD. **Toto nelegální šíření nahrávek a filmů porušuje autorský zákon a je trestným činem.**

Případ protiprávního jednání č. 3:

Řidič vozidla během řízení telefonoval mobilním telefonem bez odpovídající instalované sady handsfree. Dopravní policista mu udělil blokovou pokutu, neboť **řidič spáchal dopravní přestupek.**

Případ protiprávního jednání č. 4:

Fotbalista během utkání hrubým způsobem urazil a napadl rozhodčího. Mimo jiné (například **trestní oznámení podané ze strany rozhodčího pro ublížení na zdraví**) s ním disciplinární komise Českomoravského fotbalového svazu zahájí **disciplinární řízení.**

Ústavní právo

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- Ústavu České republiky
- realizaci zákonodárné moci, systém výkonné moci a organizaci soudní moci v České republice
- jaké funkce zastává Nejvyšší kontrolní úřad a Česká národní banka
- systém samosprávy v ČR

Tato kapitola se zabývá stručným rozbohem *Ústavy ČR* (především jejími základními principy) a dále rozdělením státní moci na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Popisuje rovněž organizaci státu a funkce jednotlivých orgánů státní moci včetně skladby územní samosprávy.

Ústavní právo

Ústavní právo je souhrn právních norem, které upravují právní poměry ve státě, zejména základní práva a svobody občanů, uspořádání státu a rozdělení státní moci a její výkon.

- Základními prameny ústavního práva jsou *Ústava ČR* a *ústavní zákony*.
- Ke změně *Ústavy ČR*, jakožto nejvyššího zákona České republiky, může dojít jen ústavním zákonem.
- Všechny ostatní právní normy nižší právní síly nesmějí být v rozporu s ústavou. O tento soulad všech právních norem dbá Ústavní soud České republiky.

Součásti ústavního pořádku České republiky

Mezi právní normy s nejvyšší právní silou se řadí celý ústavní pořádek podle článku 112 Ústavy – tedy *Ústava ČR*, *Listina základních práv a svobod*, *ústavní zákony* přijaté podle této Ústavy, ústavní zákony upravující státní hranice, ústavní zákony přijaté Českou národní radou (ČNR) po 6. 6. 1992 a dále mezinárodní smlouvy upravující lidská práva podle nálezů Ústavního soudu.

Ústava České republiky

Ústava ČR nabyla účinnosti 1. 1. 1993. Skládá se z **preambule** (úvodu, prohlášení); její **ustanovení** jsou rozdělena do **osmi hlav**, v nich se pak obsah dělí do **113 článků**.

Preambule

Preambule obsahuje **úvodní prohlášení** o věrnosti občanů Čech, Moravy a Slezska k tradicím dávné státnosti České koruny. Dále pak v prohlášení stojí, že občané budou Českou republiku chránit v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů. Tito občané si jsou vědomi svých povinností vůči druhým i zodpovědnosti jako celku. Součástí prohlášení je také zmínka o střežení a rozvíjení zděděného přírodního, kulturního, hmotného a duchovního bohatství. To vše by se mělo řídit osvědčenými principy právního státu.

Preambule Ústavy České republiky

„My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v čase obnovy samostatného českého státu, věrmi všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé, odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií, odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství, odhodláni řídit se všemi osvědčenými principy právního státu, prostřednictvím svých svobodně zvolených zástupců přijímáme tuto Ústavu České republiky.“

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- pojednat o základních součástech Ústavy ČR
- definovat a vymežit, co je to zákonodárná moc, výkonná moc a moc soudní v systému práva ČR
- pojednat o významu, postavení a poslání Nejvyššího kontrolního úřadu a České národní banky
- popsat mechanismy fungování systému samosprávy ČR

POJEM

► ÚSTAVNOST

Ústavnost (neboli **konstitucionalismus**) značí vládu lidu prostřednictvím demokratické ústavy.

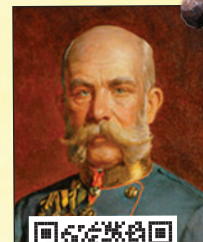
Z DĚJIN

Z historie vzniku ústavnosti v Evropě

Pojem **konstitucionalismus** v původním historickém významu v podstatě označoval snahu o prosazení jasně dané ústavy jako právní normy s nejvyšší právní silou ve státě.

Tuto psanou právní normu by pak museli všichni (včetně v té době absolutistického panovníka) respektovat a řídit se jí. Ústavnost je tedy nedílně spjata se **snahou vytvořit právní stát založený na působnosti ústavy**.

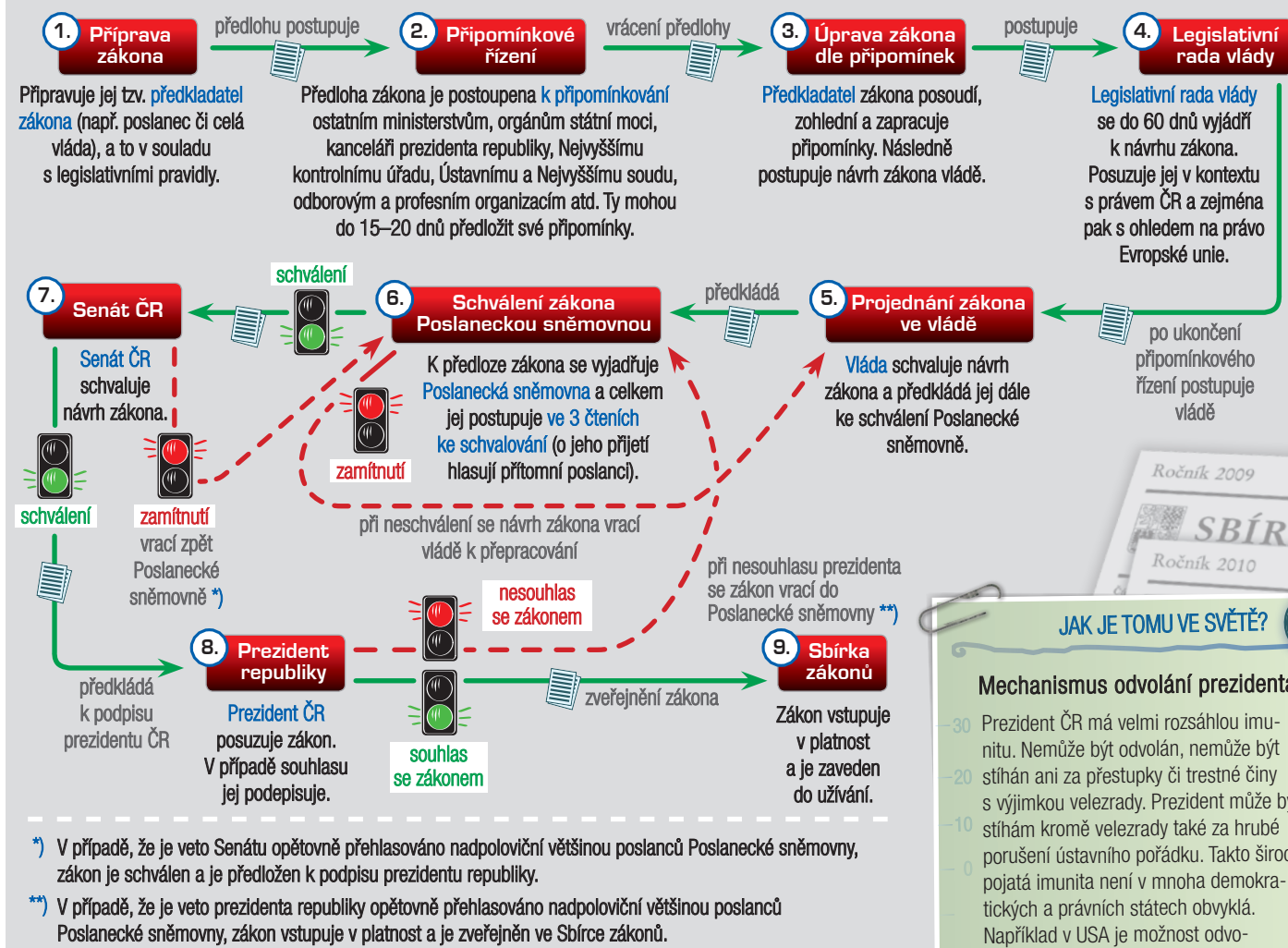
Tato myšlenka byla postupně rozvíjena, hlavně pak v období vzniku prvních konstitučních monarchií v 19. století. Jen na okraj – konstituční monarchie je právě moc panovníka vymezená ústavou (na rozdíl od absolutní monarchie, ve které si ponechává absolutní moc samotný monarcha). V českých zemích se snahy o zavedení ústavnosti objevují v souvislosti s revolučním rokem 1848. V tehdejší době bylo naše území součástí Rakouského císařství (v rámci habsburské monarchie). Bylo to za období panování císaře Ferdinanda I. Dobrotivého, kterého revoluční události donutily k významným ústupkům. Byla vydána **Dubnová ústava**, první v historii rakouské monarchie. Nesplnila však očekávání a Ferdinand I. byl ještě během roku 1848 vystřídán císařem Františkem Josefem I. (viz obr. ►). Právě František Josef I. v roce 1860 otevřel tzv. Říjnovým diplomem (náhled na jeho originál viz odkaz/QR kód níže) cestu k reformě Rakouska v konstituční monarchii.

Říjnový diplom: ►
(server Národního archivu)

<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/01/labrynt-1860-Rijnovy-diplom.pdf>

Legislativní proces v České republice

Přijaté zákony podepisují prezident republiky, předseda Poslanecké sněmovny a předseda vlády. Podepsané zákony pak vyjdou ve **Sbírce zákonů ČR**.

Moc výkonná

Orgány moci výkonné v České republice tvoří podle Ústavy **prezident, vláda a systém státní správy** (představovaný ministerstvy a jinými správními orgány České republiky). Moc výkonná se jinou terminologií také označuje jako **moc exekutivní** nebo přímo jako **exekutiva**.

Prezident republiky

Prezident republiky je hlavou státu. Z výkonu své funkce není nikomu odpovědný, nesmí být zadržen, stíhán pro přestupek ani trestný čin, pouze na základě žaloby Senátu může být stíhán před Ústavním soudem pro **velezradu**. Trestem může být např. **ztráta prezidentského úřadu pro nezpůsobilost** a **ztráta způsobilosti jej znovu nabýt**.

Prezident republiky se ujímá úřadu **složením slibu**. Volební období prezidenta je **pět let** a začíná dnem složení slibu. Nikdo nemůže být v České republice zvolen prezidentem na více než **dvě volební období za sebou**.

Mechanismus volby prezidenta ČR, pravomoci prezidenta:

Podle schváleného návrhu vlády ČR (který schválil v prosinci roku 2011 Parlament ČR a v únoru 2012 i Senát ČR) je prezident České republiky volen tzv. **přímou volbou**. Znamená to, že občané ČR mohou sami vybírat z prezidentských kandidátů.

JAK JE TOMU VE SVĚTĚ?

Mechanismus odvolání prezidenta

Prezident ČR má velmi rozsáhlou imunitu. Nemůže být odvolán, nemůže být stíhán ani za přestupky či trestné činy s výjimkou velezrady. Prezident může být stíhán kromě velezrady také za hrubé porušení ústavního pořádku. Takto široce pojetá imunita není v mnoha demokratických a právních státech obvyklá. Například v USA je možnost odvolat prezidenta zakotvena v právním systému USA, proces je označován jako **impeachment**. Jeho výsledkem je odvolání prezidenta z funkce během jeho funkčního období. Impeachmentem byli ohroženi prezidenti **Andrew Johnson** (1868), **Richard Nixon** (1974), **Bill Clinton** (1998) a **Donald Trump** (2021). R. Nixon byl pomocí tohoto mechanismu skutečně zbaven prezidentské funkce (**aféra Watergate** a **aféra Clinton-Lewinská** – viz níže podrobněji).

Na obrázku vidíte **White House** (Bílý dům), sídlo prezidentů USA, v popředí s přistávajícím **prezidentským vrtulníkem Marine One**. Snímek je z roku 2006. ▼

Aféra Watergate / Aféra Clinton-Lewinská

1. Den, kdy začala aféra Watergate (17. 6. 1972):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/689656/den-kdy-zacala-afera-watergate-17-cerven>

5:34

2. Den, kdy se rozhořel skandál Clinton-Lewinská (18. 1. 1997):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10008827/den-kdy-se-rozhořel-skandal-clinton-lewinska-18-leden>

9:16

1.

2.

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- popsat poslání a podstatu občanského práva
- pojednat o důležitých občansko-právních vztazích
- pojednat o podstatě a omezení vlastnických práv, odpovědnosti za škodu a dědickém právu
- pojednat o důležitých součástech smluvních vztahů, do kterých občan vstupuje
- popsat podstatu notářské činnosti

POJEM

► OBČANSTVÍ

Občanství znamená **příslušnost ke skupině lidí žijících na území určitého státu**. S občanstvím se vážou i příslušná práva a povinnosti platící na území tohoto státu.

SOUVISLOSTI

Státní občanství a státní příslušnost

Tyto dva pojmy se často nesprávně zaměňují.

- **Státní občanství** je trvalý místně neomezený právní svazek (právní vztah) státu a fyzické osoby, který zaručuje rovnost s ostatními občany téhož státu a ze kterého pro subjekty (občany) vyplývají práva a povinnosti.

- **Státní příslušnost** je často zaměňována s pojmem občanství, je však obsahově širší. Státní příslušnost zahrnuje vztah jak fyzických, tak i právnických osob, ale například i lodí, letadel atd. Někdy jsou oba pojmy brány jako synonyma s tím, že státní příslušnost vyjadřuje vazbu jedince k určitému státu z pohledu mezinárodního práva, kdežto státní občanství zdůrazňuje vazbu jedince k určitému státu z pohledu občanských a politických práv.
- **Národnost** se rozumí příslušnost k určitému národu, národnostní nebo etnické menšině.

SOUVISLOSTI

Platný občanský zákoník ve strukturované podobě: ►

Občanský zákoník online:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Občanské právo

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- čím se zabývá občanské právo
- subjekty občanskoprávních vztahů a důležité občanskoprávní vztahy
- zásadní pojmy v oblasti smluvních vztahů, odpovědnosti za škody, řešení dědického práva
- podstatu práce notářství a notáře

Kapitola se zabývá občanským právem. Věnuje se hlavním zásadám, jevům, ustanovením a důležitým občanskoprávním vztahům občanského zákoníku ČR.

Význam občanského práva

Občanské právo je považováno za základ právního státu. Právě toto odvětví práva vymezuje a zabezpečuje onu hlavní zásadu právního státu, tj. **nedotknutelnost lidské důstojnosti a svobody všech občanů v právním státě** (deklarovanou již v **Ústavě ČR**).

Občanské právo je právem soukromým, které upravuje vzájemná práva a povinnosti osob. Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného a má své typické znaky:

- **týká se primárně soukromých zájmů** – nedotýká se veřejných zájmů nebo se s ním pojí jen s velmi malou intenzitou,
- **subjekty jsou si v občanském právu rovny** – a to v tom smyslu, že jeden druhému nemůže jednostranně přiznávat práva nebo ukládat povinnosti,
- **reguluje vztahy mezi jednotlivci**, nikoli vůči nositelům veřejné moci.

Důležitost občanského zákoníku dokazuje i to, že se jedná o **nejstarší druh práva**.

Z historie vzniku občanských zákoníků

Z DĚJIN

Snahy zakotvit práva člověka v právním předpisu jsou velmi staré. Prvopočátky tohoto naplňování můžeme spatřit již v právní normě **Corpus iuris civilis**, kodifikaci římského práva, kterou vydal **byzantský císař Justinian I.** v 6. století. Ke skutečnému naplnění myšlenky vydat ucelený právní předpis s charakterem občanského zákoníku došlo až v 19. století. Podepsaly se na tom i ideje osvícenství. Vůbec prvním skutečným občanským zákoníkem z tohoto období je francouzský **Code civil (Code Napoleon)** z roku 1804. Tato právní norma významně ovlivnila vznik podobných právních předpisů v dalších evropských zemích. V českých zemích platil rakouský **všeobecný zákoník občanský** (1811, na obrázku vpravo), který platí v Rakousku dodnes. U nás byla jeho právní ustanovení prakticky v platnosti až do roku 1964, kdy byl nahrazen **občanským zákoníkem**. I ten byl nahrazen novelizovaným **občanským zákoníkem** (v platnosti od 22. 3. 2012, účinnosti nabyl od 1. 1. 2014).

Občanské právo

Od 1. 1. 2014 vstoupila v účinnost nová úprava občanských (ale i obchodních) práv, jedná se o **zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník**.

Podstané přeformulování soukromého práva tvoří osu nového zákona, neboť jím se řeší původní dualita (tedy dvojíto) obou předchozích zákoníků (občanského i obchodního) a soukromé právo, týkající se práv občanů, fyzických osob, ale i jejich práv ke spolčování a tím vzniku i osob právnických. Podle stávajícího občanského zákoníku jsou tyto záležitosti řešeny v co největší univerzálnosti.

Současný **občanský zákoník** řeší nejen problematiku původního občanského zákoníku (do níž zakomponoval zákonodárce určité úpravy), ale zahrnuje také několik dalších, do té doby samostatných zákonů. Jedná se například o: **zákon o nájmu a podnájmu nebytových prostor, zákon o vlastnictví bytů, zákon o rodině, zákon o sdružování občanů, zákon o obecně prospěšných společnostech, zákon o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku, zákon o cenných papírech** a další.

SOUVISLOSTI

Musí být plná moc vždy notářsky ověřena?

- V zásadě pouze v případech, pokud to vyžaduje zákon. Pokud se například necháte zastupovat při právní při, pak dokument, ve kterém k tomuto jednání zmocníte druhou osobu (např. svého právního zástupce), musí být úředně (notářsky) ověřen.
- Vyžaduje-li se pro právní jednání forma veřejné listiny, postačí, bude-li plná moc k tomuto právnímu jednání udělena v písemné formě s úředně ověřeným podpisem.

SOUVISLOSTI

Rozšíření ochrany soukromých prostor

Podle platného občanského zákoníku nikdo (tedy s přesně vymezenými výjimkami) nesmí narušit soukromé prostory.

V tom je rozdíl oproti předchozímu občanskému zákoníku, který zakazoval narušit „obydlí člověka“.

„Soukromé prostory“ je pojem značně širší, patří sem například i zahrada či pracovní prostředí dotčené osoby.

SOUVISLOSTI

Porušování práva na ochranu osobnosti

Ochrana osobnosti, daná občanským zákoníkem, bývá často porušována, především bulvárním tiskem. Najatí paparazzi pořizují bez souhlasu fotografované osoby snímky zachycující je v soukromých prostorách, dále bývají publikovány předem neautorizované texty, ba dokonce jsou otiskovány smyšlené a nepravdivé informace, které poškozují čest a důstojnost; dokážou i vážně narušit osobní vztahy. Mohou způsobit značnou újmu (především na cti poškozené osoby) s možnými přímými dopady na její další pracovní i osobní život (zvláště

u známých osobností, například umělců, osob činných v oblasti showbusinessu, ale také sportovců podnikatelů či politiků apod.).

Právě u novinářů se jedná o tzv. zpravodajskou licenci – § 89 občanského zákoníku praví, že pro vědecké nebo umělecké účely a dále pro tiskové, rozhlasové, televizní a obdobné zpravodajství je možno podobiznu, zvukový či obrazový záznam pořizovat i bez svolení člověka. Záznamy ovšem nesmí být využity nepřiměřeně.

Neplatné je i takové právní jednání, pokud má být podle něj plněno něco nemožného. Neplatné je i právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat.

Za neplatné může být prohlášeno také právní jednání, které svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu (pokud to smysl a účel zákona vyžaduje) nebo se přiči dobrým mravům.

Ochrana osobnosti

Ochrana osobnosti patří k základním právům člověka v právním státě. Paragraf 81 občanského zákoníku říká, že „chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. Každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého“.

Odstavec 2 paragrafu 81 pak říká, že „ochrany požívají zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy“.

Člověk, jehož osobnost byla neoprávněným zásahem dotčena, má právo na ochranu osobnosti. Znamená to, že se může domáhat, aby:

- bylo od neoprávněného zásahu do jeho práv upuštěno,
- byl odstraněn následek tohoto neoprávněného zásahu.

Zemře-li osoba, jejíž osobnost byla neoprávněným zásahem dotčena, může se domáhat ochrany osobnosti zemřelého osoba v právním postavení osob blízkých. Pokud se jedná o neoprávněný zásah vůči člověku v právní osobě a tento člověk je mrtev (anebo nemohoucí), může tato právní osoba vystoupit na ochranu jeho osobnosti.

Následující paragrafy potom upřesňují, že písemnosti osobní povahy, podobizny, snímky a obrazové a zvukové záznamy (týkající se fyzické osoby nebo jejich projevů osobní povahy) smí být pořizeny jen s jejím svolením. Pozor, ochrana soukromí se vztahuje i na soukromé prostory.

Osobnost však někdy může být poškozena tak závažným způsobem, že je to nad rámec občanského práva a pak nastupuje právo trestné. V lepším případě se může jednat o přestupek, v závažnějších případech i o trestný čin (například pomluva dle § 184 trestního zákona). Pak nastupuje sankce dle tohoto odvětví práva (více již v kapitole věnující se trestnímu právu, str. 91–102).

Kompetence Úřadu pro ochranu osobních údajů

Působnost této státní instituce je zakotvena v zákoně č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Úřad například vykonává tyto činnosti:

- vede registr zpracovatelů osobních údajů, vykonává dozor nad dodržováním povinností při zpracování osobních údajů, provádí kontrolu dodržování zmíněného zákona, vyřizuje stížnosti poukazující na jeho porušení a svoji pozornost zaměřuje také na ochranu před nevyžádanou reklamou (typicky například spam neboli hromadně rozesílané nevyžádané e-maily obsahující obchodní sdělení). Za rozesílání nevyžádaného obchodního obsahu může provinilce (právníkou osobu) potrestat pokutou až do výše 10 mil. Kč.

Úřad pro ochranu osobních údajů: <https://www.uoou.cz/>

Znění zákona o ochraně osobních údajů (online): <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101>

SOUVISLOSTI

Občanskoprávní vztahy

Předmětem občanskoprávních vztahů jsou věci, které jsou definovány jako „... vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí“ (§ 489 občanského zákoníku).

Věci rozdělujeme na:

a) Hmotné – a ty se dále rozlišují na movité a nemovité.

- **Movité věci** – jsou ty, které lze přemístit (automobil, lednička, nábytek, elektronika a vybavení domácnosti atd).
- **Nemovité věci** nelze přemístit. Jedná se o pozemky a věci s nimi pevně spojené (budovy a stavby, včetně podzemních staveb se samostatným účelovým určením), také věcná práva k nim a práva, která za nemovité prohlásí zákon.

SOUVISLOSTI

Zřeknutí se dědictví není totéž co odmítnutí dědictví

Zřeknout se dědictví lze smlouvou se zůstavitelem, tedy pouze za jeho života.

Odmítnout dědictví lze až po smrti zůstavitele, jedná se o jednostranné právní jednání.

Dědic, který se dědictví nezřekl **se může před soudem tohoto dědictví vzdát**, a to ve prospěch druhého dědice.

Dědí se i dluhy?

Ano. Dědické právo stanoví **přechod práv, ale i závazků** (I) zemřelého na právní nástupce.

Pokud tedy dědic přijal dědictví jako takové (nezřekl se jej), **pak v zásadě ze zákona přebírá i dluhy zůstavitele.**

Do jaké výše je dědic povinen uhradit dluh zůstavitele?

Přechod dluhů na dědice se opírá o jeho **povinnost hradit zůstavitelův dluh v jeho celé výši**. Pokud by bylo v dědictví více dluhů než majetku po zůstaviteli, musí dědic dluh doplatit ze svého. V tomto ohledu tedy může být „zděděný dluh“ velkým problémem a v takovém případě je vhodné zvážit odmítnutí dědictví. Naštěstí v případě, že má dědic podezření, že zůstavitel po sobě zanechal dluhy, může uplatnit právo vyhotovení tzv. **soupisu pozůstalosti**.

Předmět pozůstalosti

Předmětem pozůstalosti je jen to, co dědicové musí nezbytně přihlásit (např. nemovitosti či zůstavitelovo vozidlo – tyto věci byly zapsány v katastru nemovitostí či registru vozidel na zůstavitele; obdobně je tomu u peněžních zůstavitelových vkladů či jeho vlastnictví cenných papírů apod.). Naopak to, co „zůstane doma v bytě zůstavitele“ (např. movité věci v podobě starožitností, obrazů, sbírek známek či peněz „pod polštářem“), o těch „se oficiálně neví“ a dědici je často nepřiznají. **Tím se ovšem ale krátí i práva věřitelů vůči případnému zůstavitelovu původnímu dluhu.**

SOUVISLOSTI

Co je dědická smlouva

Dědická smlouva je pořízení pro případ smrti. Na rozdíl od závěti je **ale dvoustranným právním jednáním**. Musí být uzavřena formou notářského zápisu a zůstavitel ji nemůže jednostranně odvolat či zrušit. To dává smluvním dědicům vyšší (nikoli však stoprocentní) jistotu, že se skutečně jednou stanou dědici majetku podle smlouvy. Uzavřená dědická smlouva totiž neomezuje zůstavitele v nakládání s majetkem za jeho života, takže zůstavitel může majetek za života úplatně či bezúplatně převést dle svého uvážení i na jinou osobu než smluvního dědice.

Dědické právo

Dědické právo obsahuje souhrn všech právních norem upravujících přechod práv a závazků zemřelého na právní nástupce.

V souvislosti s dědickým právem stojí za zmínku zejména **dědění ze zákona, dědění ze závěti, stav odmítnutí dědictví, vydědění a potvrzení o dědictví**.

Dědění ze zákona

Komu náleží dědické právo, je **dědic** a pozůstalost ve vztahu k dědici je **dědictvím**.

Dědictví se nabývá smrtí zůstavitele. Dědit lze na základě **dědické smlouvy, ze závěti** nebo **ze zákona**, je ovšem nutné zmínit, že tyto důvody mohou působit i vedle sebe.

Dědění ze zákona vzniká v případě, že nedojde k posloupnosti podle dědické smlouvy nebo podle závěti. V tom případě nastane **zákonná dědická posloupnost k pozůstalosti** nebo k její části.

Zákon pak v posloupnosti dědění ze zákona rozeznává **několik dědických tříd**:

- 1. V první třídě** – dědí zůstavitelovy děti a jeho manžel, každý z nich stejným dílem. Nedědí-li některé dítě, nabývají jeho dědického podílu stejným dílem jeho děti. Totéž platí o vzdálenějších potomcích téhož předka.
- 2. Nedědí-li zůstavitelovi potomci, dědí v druhé třídě** manžel, zůstavitelovi rodiče a dále ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti (a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele).
- 3. Nedědí-li manžel ani žádný z rodičů, dědí ve třetí třídě** stejným dílem zůstavitelovi sourozenci a opět ty osoby, které žily se zůstavitelem nejméně jeden rok před smrtí. Pokud některý ze sourozenců nedědí, podíl připadá jeho dětem.
- 4. Ve čtvrté třídě** pak se stanovuje, že nedědí-li žádný dědic ve třetí třídě, dědí ve čtvrté třídě stejným dílem prarodiče zůstavitele.
- 5. Nedědí-li žádný z dědiců čtvrté třídy, dědí v páté třídě** jen prarodiče rodičů zůstavitele (tedy praprarodiče). Prarodičům zůstavitelova otce připadá polovina dědictví, prarodičům zůstavitelovy matky druhá polovina.
- 6. V šesté třídě** dědí (v případě, že nedědí žádný z dědiců páté třídy) děti dětí sourozenců zůstavitele a děti prarodičů zůstavitele, každý stejným dílem. Nedědí-li některé z dětí prarodičů zůstavitele, dědí jeho děti.

POJEM

ZŮSTAVITEL

Zůstavitel je fyzická osoba, jejíž práva a závazky přešly po její smrti na jejího dědice.

Důvody vedoucí k rozšíření dědických tříd

SOUVISLOSTI

Oproti původnímu znění občanského zákoníku došlo k rozšíření dědických tříd ze 4 na 6, kdy **obě poslední třídy jsou zcela nové**. Rozšíření okruhu zákonných dědiců si vyžádalo **několik faktorů**, které se promítly do **ustanovení o „několikerém příbuzenectví“**. Je to především **prodlužující se délka lidského života na jedné straně, a na straně druhé pak případy hromadných havárií a smrti mladých lidí**. Zákonodárce pak v tomto případě vycházel z předpokladu, zda v případném přežívání starších lidí není zapotřebí řešit podporu a péči obvykle důchodců a neponechat je tak vyloučené z nároku na dědictví.

Dědění ze závěti

Závěť definuje § 1494 platného **občanského zákoníku** v odstavci 1) takto: „**Závěť je odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz.**“

Pro dědění ze závěti platí několik významných ustanovení zákona, ze kterých vybíráme tyto:

- Dědění ze závěti je spolu s dědickou smlouvou prioritním právem vůči dědění ze zákona, neboť plní rozhodovací právo občana.** Dědění ze zákona tak plní podpůrnou funkci.

Pracovní právo

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- problematiku vzniku pracovního práva
- skutečnosti vážící se na vznik pracovního poměru (pracovní smlouva a její náležitosti, obsah pracovní smlouvy apod.)
- problematiku práce přesčas a skutečnosti, za jakých lze převést pracovníka na jinou práci, pravidla, kterými se řídí zaměstnávání mladistvých, žen a zdravotně postižených lidí
- problematiku mezd a dovolených
- právní skutečnosti vážící se k zániku pracovního poměru

Tato kapitola přináší pohled do vztahů zaměstnanců a zaměstnavatelů. Popisuje **základní principy pracovního práva**, u kterého je hlavním pramenem především **zákoník práce**. Nastihuje základní otázky vzniku pracovního poměru i jeho zániku, vykonávání práce a odměňování ve formě mzdy. Popisuje problémy přesčasové práce, převedení na jinou práci, zaměstnávání mladistvých, žen a zdravotně postižených občanů. V tomto zákoníku jsou zakotveny rovněž podmínky čerpání dovolené, úhrady tzv. překážek v práci a vykonávání práce mimo pracovní poměr.

Pracovní právo

Pracovní právo obsahuje souhrn právních norem, které upravují pracovní vztahy a souvisí s výkonem práce. Tyto vztahy vznikají mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

Za hlavní dokument regulující pracovněprávní vztahy v České republice považujeme **zákoník práce** (**zákon č. 262/2006 Sb.**); neméně důležitým dokumentem v oblasti pracovněprávních vztahů je však i **Listina základních práv a svobod**. V některých případech lze čerpat i z **občanského zákoníku** (**zákon č. 89/2012 Sb.**).

Kromě toho existuje celá řada mezinárodních zákonů, **předpisů Mezinárodní organizace práce** (jíž je ČR členem), zákonů, které se přímo dotýkají výkonu práce z hlediska **bezpečnosti, ochrany života a zdraví zaměstnanců, jejich pojištění** apod. Navíc se této oblasti dotýkají častá **nařízení vlády** (například o minimální mzdě).

Oblast pracovněprávních vztahů je vysoce regulovanou oblastí, ve které ČR musí dodržovat především mnohé mezinárodní úmluvy, jakož i **zákony EU**.

Základní pojmy z oblasti pracovního práva

- Za **zaměstnání** považujeme druh ekonomického zapojení člověka do společnosti, které je realizováno na základě pracovního poměru.
- **Zaměstnancem** je fyzická osoba, která se zavázala k výkonu závislé práce v základním pracovněprávním vztahu. Způsobilost k uzavření pracovní smlouvy vzniká dosažením 15 let a ukončením povinné školní docházky (nezletilí mladší mohou vykonávat jen uměleckou, kulturní, reklamní nebo sportovní činnost).
- **Zaměstnavatelem** může být osoba právnická (firma nebo instituce) nebo osoba fyzická (individuální podnikatel), která uzavřela pracovní smlouvu se zaměstnancem.
- **Pracovněprávní vztahy** vznikají při závislé činnosti mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Závislá činnost (práce) je vykonávána ve vztahu nadřízenosti zaměstnavatele a podřízenosti zaměstnance, vykonávána podle pokynů zaměstnavatele a kterou vykonává zaměstnanec osobně, na náklady a odpovědnost zaměstnavatele. Práce je vykonávána za mzdu, plat nebo odměnu za práci.
- **Nezaměstnanost** je stav na trhu práce, kdy část obyvatelstva není schopna nebo ochotna najít si placené zaměstnání.

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- vysvětlit, jakým způsobem může vzniknout pracovní poměr
- charakterizovat povinné části pracovní smlouvy
- pochopit náležitosti vztahující se k vykonávané práci
- uvést základní i další formy dovolené
- charakterizovat zvláštní podmínky pro zaměstnávání vybraných skupin obyvatel
- stručně charakterizovat formy zániku pracovního poměru

SOUVISLOSTI

Zákoník práce ČR a pracovní předpisy Evropské unie

Současný zákon **č. 262/2006 Sb. (zákoník práce)** je v platnosti od 1. ledna 2007; je však (podobně jako jiné právní normy) předmětem doplňujících aktualizací.

I zákoník práce ČR musí být v souladu s normami vyšší právní síly, tedy s právními předpisy EU.

Pracovní právo EU si všímá především těchto oblastí:

- **pracovní podmínky** (zejména pracovní doba, práce na částečný úvazek, pracovní poměr na dobu určitou apod.),
- **informování pracovníků a konzultace s nimi** (zejména v případě hromadného propouštění a slučování podniků).

Zákoník práce (online):

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262>

Z DĚJIN

Pracovní právo v historii

- Úpravy pracovních vztahů můžeme nacházet již ve starověké Mezopotámii – v **Chammurabiho zákoníku** (podmínky najímání pracovní síly).
- **Starověké římské právo** např. zakotvuje tzv. **námezdní mzdy** (a z toho vyplývající **právo na výplatu mzdy**), v důsledku práce otroků však neznamenal větší význam.
- **Za středověku** byl výkon práce řízen především **cechovními předpisy** (např. **horní právo**).
- Teprve **novověk a průmyslová revoluce** přináší potřebu zavést **propracovanější systém pracovněprávních vztahů**.

Zákoník práce, paragrafové znění:

(v poli **Základní vyhledávání** zadejte řetězec znaků **262/2006**)

<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>

SOUVISLOSTI

Stát a podpora zaměstnanosti

V České republice platí, že **každý má právo být zaměstnán**. Tím se rozumí, že **stát zajišťuje možnost zprostředkování práce uchazečům o zaměstnání**.

Pro tyto účely je určen **úřad práce**. Jedná se o **územní orgán státní správy**, který má následující funkce:

- poskytuje informace o volných pracovních místech,
- umožňuje poradenství kvalifikovanými odborníky při výběru vhodného zaměstnání,
- sám zprostředkovává kontakt mezi uchazečem o zaměstnání a zaměstnavatelem,
- vede evidenci nezaměstnaných,
- realizuje jednotlivé rekvalifikace na nová povolání atd.

Úřad práce
(online): ▼ ▶

<https://www.uradprace.cz/>

SOUVISLOSTI

Odlišnosti mezi způsoby uzavření pracovního poměru

1. Vznik pracovního poměru dohodou (tj. uzavřením písemné smlouvy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem) je obecně nejčastějším případem vzniku pracovního poměru. Ostatní dva způsoby jsou spíše ojedinělé a vyskytují se jen u vybraných povolání a funkcí.

2. Jmenováním vzniká pracovní poměr zejména u vyšších funkcí a řídí se speciálními předpisy. Podle § 33 ZP, odst. 3: „**Jmenováním na vedoucí pracovní místo se zakládá pracovní poměr v případech stanovených zvláštním právním předpisem, nestanoví-li to zvláštní právní předpis, zakládá se pracovní poměr jmenováním pouze u vedoucího:**

- a) organizační složky státu,
- b) organizačního útvaru organizační složky státu,
- c) organizačního útvaru státního podniku,
- d) organizačního útvaru státního fondu,
- e) příspěvkové organizace,
- f) organizačního útvaru příspěvkové organizace,
- g) organizačního útvaru Policie České republiky.“

Příklad: jmenování ředitele školy, policejního prezidenta, jmenování členů dozorčí rady akciové společnosti apod.

3. Volbou se ujmají svých funkcí zvolení poslanci, senátoři, hejtmani, primátoři, starostové obcí a další funkcionáři. Pracovní poměr založený volbou vzniká až dnem, který byl stanoven k nástupu do funkce. Současně platí, že po skončení své funkce se může vrátit ke svému předcházejícímu zaměstnavateli na své původní místo.

Zaměstnavatel nesmí na svého zaměstnance přenášet rizika z výkonu práce a musí zajistit rovné zacházení se zaměstnanci a dodržovat zákaz jakékoli diskriminace zaměstnanců.

Oběma stranám (zaměstnavateli i zaměstnanci) vznikají z pracovněprávního vztahu určitá **práva a povinnosti**.

Základní práva a povinnosti vyplývající z pracovněprávního vztahu

Zaměstnavatel má:

- povinnost vytvářet příznivé pracovní podmínky,
- pečovat o bezpečnost a ochranu zdraví na pracovišti (zajistit ochranné pomůcky, pracovní potřeby aj.),
- povinnost vyplácet mzdu / plat,
- právo řízení a kontroly práce.

Zaměstnanec má:

- povinnost pracovat svědomitě podle svých znalostí a schopností,
- povinnost plně využívat pracovní dobu,
- povinnost dodržovat předpisy k zajištění bezpečnosti a ochraně zdraví při práci,
- povinnost řádně hospodařit se svěřeným majetkem,
- právo obdržet mzdu / plat za práci, právo na dovolenou atd.

Pracovní poměr

Pracovní poměr je nejčastější formou pracovněprávního vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Ode dne, kdy vznikl pracovní poměr, je zaměstnavatel povinen přidělovat zaměstnanci práci a platit mu **mzdu** (nebo **plat**). Naopak zaměstnanec je povinen vykonávat práci podle pracovní smlouvy.

Vznik pracovního poměru

Pracovní poměr může vzniknout následujícími třemi způsoby:

- **uzavřením pracovní smlouvy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem** (tj. na základě dohody), volbou či jmenováním.

Vznik pracovního poměru dohodou – uzavření samotné pracovní smlouvy předchází obvykle dohoda, která je založena vesměs na osobním jednání uchazeče o práci se zaměstnavatelem (reprezentovaným případně jeho zástupcem).

Obě strany jsou povinny **respektovat a dodržovat zásady zákoníku práce, upravující postup před uzavřením smlouvy**. Ten stanovuje oběma jednajícími stranám určitá **práva a povinnosti**.

SOUVISLOSTI

Znění zákoníku práce, které vymezuje povinnosti při uzavírání dohody a vzniku pracovního poměru

Například § 30, odst. 1 uvádí:

„**Výběr fyzických osob ucházejících se o zaměstnání z hlediska kvalifikace, nezbytných požadavků nebo zvláštních schopností je v působnosti zaměstnavatele, nevyplyvá-li ze zvláštního předpisu jiný postup.**“

a odst. 2 dále uvádí:

„**Zaměstnavatel smí vyžadovat v souvislosti s jednáním před vznikem pracovního poměru od fyzické osoby, která se u něj uchází o práci, nebo od jiných osob, jen údaje, které bezprostředně souvisejí s uzavřením pracovní smlouvy.**“

Předcházející zákoník práce řadu vztahů neřešil (nevymezoval např. ochranu osobních údajů zaměstnance v návaznosti na **zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů**), nelimitoval tak vyžádání si například údajů a informací osobního rázu, jejich shromažďování a tím i případné zneužití.

Trestní právo

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- podstatu pojmu trestný čin, formy trestných činů
- základní formy provinění, podstatu polehčujících a přitěžujících okolností
- druhy trestů
- funkci jednotlivých orgánů při řešení trestných činů, etapy trestního řízení

Tato kapitola přináší pohled do obou oblastí trestního práva – tedy **trestního práva hmotného i procesního**.

Trestní právo

Každá společnost se vždy bránila proti chování některých jedinců (případně i celých skupin) před činy, jež ohrožují bezpečnost, zdraví či životy občanů.

Tresty za nepřijatelné jednání vůči jiným občanům, skupinám či proti celému státu tu jsou od dob, kdy se člověk začal sdružovat do prvotních komunit. Provinění a prohřešky byly vždy trestány a tresty za takovéto jednání nalézáme již v nejstarších právních dokumentech.

Trestní právo je soubor právních norem, jejichž úkolem je udržování pořádku a bezpečnosti ve státě.

Trestní právo je ve svém souhrnu odvětvím právního systému, který chrání společnost, občany i stát před pachateli trestných činů. Tato ochrana je dána určením, které činy společnost považuje za trestné činy, stanovením druhu a výše trestů a ochranných opatření za jejich prokázané spáchání i stanovením postupu orgánů činných v trestním řízení vůči pachateli nebo pachatelům při samotném zjišťování, prokazování a ukládání sankcí.

Dělení trestního práva

Z definice trestního práva vyplývá jeho rozdělení na hmotné a procesní.

- **Trestní právo hmotné** – upravuje podmínky trestněprávní odpovědnosti – stanovuje co je trestný čin, vymezuje trest, sankce. Vymezuje, co je a co není protiprávní. U tohoto práva je pramenem **trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb., v aktuálním znění)**.
- **Trestní právo procesní** – upravuje postup orgánů činných v trestním řízení při odhalování, stíhání a trestání trestných činů.

U trestního práva procesního je zdrojem **trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním, v aktuálním znění)**.

Trestní právo hmotné

Trestný čin je takový čin, jehož trestnost byla stanovena dřív, než byl spáchán.

Trestným činem je tedy protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Tyto znaky jsou v právní terminologii nazývány **skutkovou podstatou**.

Trestní zákoník, paragrafové znění:

(v poli **Základní vyhledávání** zadejte řetězec znaků **40/2009**)

Trestní řád, paragrafové znění:

(v poli **Základní vyhledávání** zadejte řetězec znaků **141/1961**)

<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>

<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- **pojednat o hmotném i procesním trestním právu**
- **popsat problematiku spojenou se zaviněním trestného činu a s osobou jeho pachatele**
- **popsat problematiku trestní odpovědnosti mladistvých**
- **pojednat o trestních sankcích a druzích trestů, podmínkách vylučujících trestnost a aspektech promlčení trestní odpovědnosti**
- **popsat etapy trestního řízení**
- **pojednat o represivních orgánech státu a orgánech činných v trestním řízení**

SOUVISLOSTI

Nejstarší dokladované tresty za provinění...

Vzpomeňte si (nalistujte str. 13) na první lekci této učebnice, ve které je uvedeno, že například **zákoník krále Chammurabiho obsahoval sankce** (včetně padesáti trestů „...**budiž usmrčen**“).

Stejně tak řešil otázku sankce i nejstarší nám známý **zákoník krále Ur-Nammua** ze třetího tisíciletí př. n. l.

Trestní právo ve starověku **Z DĚJIN**

Starověké orientální právo překypovalo krutostí. Mezi tresty patřilo **zmrskání, useknutí ruky, oslepení či propadnutí životem**. Pro státní administrativu to bylo výhodné. Nebylo třeba vydržovat nákladné věznice a zcela odpadly problémy s recidivisty.

Na druhou stranu, postižené delikventy, pokud ovšem nebyla vykonána poprava, bylo třeba ošetřit a léčit. Babylonští chirurgové byli velkoryse placeni. Avšak ne každému lékaři se podařilo ve zdraví zbohatnout: „... **jestliže lékař provede svobodnému občanovi obtížnou operaci a způsobí jeho smrt nebo bronzovým nožem otevře oční oblouk a zničí mu oko, bude mu uříznuta ruka**“. Vidíme, že obdobně nesmlouvavě se v trestních postizích v Babylonii přistupovalo ke všem vrstvám obyvatelstva.

(Zdroj úryvku: Lékař léčí, příroda uzdravuje, Avicenum)

Neméně kruté bylo i období středověku. Zajímavé (byť trochu zlověstné) čtení o metodách středověkých trestů naleznete zde. ▾ ▸

Středověký zločin a trest:

<https://21stoleti.cz/2007/09/20/stredoveky-zlocin-a-trest-od-a-do-z/>

SOUVISLOSTI

Trestní zákoník online: ▾ ▸

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

SOUVISLOSTI

Příklad přečinu a zločinu

- **Přečinem** může to být např. **zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby**. Dále to může být **poškození a ohrožení životního prostředí** (způsobí-li takovým činem pachatel trvalé nebo dlouhodobé poškození životního prostředí), **padělání a pozměňování peněz** v úmyslu udat je jako pravé (nebo platné) či jako peníze vyšší hodnoty), **padělání úřední listiny** atd.
- **Zločinem** je **vraždy, brání rukojmí, únos, mučení a jiné nelidské a kruté zacházení** (které navíc způsobí postiženému těžkou újmu na zdraví nebo smrt). Dále to může být **zavlečení vzdušného dopravního prostředku do ciziny, teroristický útok, páchaní trestné činnosti jako člen organizované skupiny** (například organizované vydírání či distribuce drog) atd.

JAK JE TOMU VE SVĚTĚ?

Vysoké sazby za některé trestné činy

- Přirozeně každá země má své vlastní trestní právo a jemu odpovídající sazby za spáchané trestné činy.
- V USA se například pachatelé sčítají sazby za jednotlivé související skutky (které třeba během jednoho deliktu spáchal) **do souhrnné výše trestu**, která může převyšovat i desítky let (podle závažnosti spáchané trestné činnosti).
 - V jiných oblastech světa (například v Thajsku) je například **velmi těžce postižováno pašování drog** (dokonce v řádu i desítek let těžkého žaláře).

Den, kdy byl zastřelen Pablo Escobar (2. 12. 1993):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10015136/den-kdy-byl-zastrelen-pablo-escobar-2-prosinec-1993>

- V některých zemích jsou dodnes uplatňovány (z pohledu evropského pojetí práva nepřijatelné) **prastaré metody výkonu trestu za prohrěšek**. V Íránu a Nigérii se například dodnes vykonává **poprava provinilce ukamenováním**; velmi často za nevěru. Jelikož nelze přesně určit, který kámen (ze které ruky) oběť usmrtí, lze v podstatě hovořit o **lynčování**. Účastníci (vykonavatelé) tohoto aktu si jsou vlastně v anonymitě jisti svojí nepostižitelností.

Základní rozdělení trestných činů je na **přečiny a zločiny**.

1. **Přečin** – všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy s **trestem odnětí svobody s horní hranicí do 5 let**.
2. **Zločin** – všechny úmyslné trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny a zvláště závažné zločiny s **trestem odnětí svobody nejméně 10 let**.

Dělení trestných činů

Co znamená horní a dolní hranice trestní sazby?

Za spáchaný trestný čin soud vyměří trest. Soudce se při stanovení délky trestu vůči danému trestnému činu rozhoduje v mezích odpovídající sazby (která je v intervalu OD – DO). Znamená to, že **délka trestu se může blížit buď dolní hranici a její nejnižší možné sazby (OD), nebo se může přibližovat směrem k horní hranici a maximu sazby (tedy DO)**.

Zavinění trestného činu

Při zkoumání a zjišťování trestného činu je **zapotřebí hledat** (na základě hodnověrných důkazů, svědeckých výpovědí či přiznání pachatele) **úmysl nebo zanedbání povinnosti, ale rovněž i míru viny, objektivní nebo subjektivní stránku jednání, které vedlo dotyčného ke spáchání trestného činu**.

Z tohoto úhlu pohledu pak zákon definuje trestnou činnost v podobě:

- **úmyslně páchaných trestných činů,**
- **trestné činnosti páchané z nedbalosti.**

1. Úmyslně spáchaný trestný čin – je takový čin, při kterém pachatel:

- **chtěl způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem** (jde tedy o „úmysl přímý“),
- **věděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit a pro případ, že je způsobí, s tím byl srozuměn** (jde o „úmysl nepřímý“).

Příklady úmyslně páchané trestné činnosti

SOUVISLOSTI

- **Vraždy** – v tomto případě se jedná o promyšlený, plánovaný a v určitý čas připravovaný zločin. Tyto případy především obsahují známé klasické detektivky, v současné době také i četné televizní seriály české i slovenské (*Kriminálka Anděl, Rapl, Vraždy v kruhu* atd.) a hlavně americké (*Twin Peaks, Kriminálka Miami* apod.). Často můžete vidět, jak policejní detektivové sbírají důkazy z místa činu, analyzují drobné zbytky materiálů, vyslyšají podezřelé atd. Postupně vzniká obraz spáchání trestného činu, jeho motiv i možný pachatel. U takovýchto trestných činů (typu vraždy) **je nutné prokázat, zda pachatel měl v úmyslu zavraždit konkrétní osobu, dlouhodobě se na to připravoval, jednal promyšleně, čekal na vhodnou příležitost** atd. Takovéto jednání pak lze považovat za **úmyslné**. Podotýkáme, že **stejným způsobem jako dokonatý čin se posuzuje již samotná příprava, tedy pokus o vraždu**.

- **Zabití** – zatímco předcházející případ ukazuje na trestný čin (respektive zločin) chladnokrevné úmyslné vraždy, zákon definuje i jiný trestný čin s podobnými následky na straně oběti – **zabití**. Je to trestný čin, který ve svém důsledku také vede k usmrcení člověka (nebo i více lidí), avšak s poněkud mírnějšími sankcemi, než u spáchané vraždy. Tento trestný čin (se kterým se můžete setkávat opět v televizi, např. při zpravodajství) se v našich podmínkách většinou odehrává při krajním řešení domácího násilí.

Zákon č. 40/2009 Sb. (trestní zákoník) definuje tento trestný čin v § 141 takto: „...kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let.“

Jedná se vesměs o případy, kdy například týraná žena bodne svého partnera v afektu nožem apod.

- ★ **TIP:** Problematicke nejzávažnějších trestných činů se věnuje bezpočet filmů. Mysteriózní thriller *Sedm* spojuje smrtelné hříchy jako je obžerství, hamižnost, lenost, pýcha, smilstvo, závist a hněv s vraždami, které jsou provedeny jako trest za jejich spáchání.

▶ **Sedm:** <https://www.csfd.cz/film/2671-sedm/prehled/>

2:25

titulky/dabing

Lidská práva a svobody

Po prostudování této kapitoly poznáte:

- charakteristiku významných lidských práv v ČR
- oblasti ochrany lidských práv podle Listiny základních práv a svobod
- významné mezinárodní i tuzemské instituce zabývající se ochranou lidských práv
- činnost veřejného ochránce lidských práv

Kapitola je věnována oblasti lidských práv a svobod. ČR je součástí mezinárodního společenství, je tedy vázána dodržováním četných mezinárodních smluv v této oblasti a musí rovněž respektovat rozhodnutí četných mezinárodních institucí zajišťujících lidská práva.

Lidská práva a svobody

V průběhu historie se názory na rozsah a pojetí lidských práv měnily, rozvíjely, procházely určitými střety i boji.

V právních dokumentech nebývají lidská práva výslovně prohlašována za práva přirozená. Lidská práva bývají proklamována nejčastěji v preambulích a jejich přirozenoprávní původ lze tímto považovat za obecně uznávaný. **Teprve zakotvení lidských práv v právních dokumentech dalo lidským právům reálný rozměr.**

Vývoj společnosti pak ukázal, že nejvhodnějším státním zřízením je demokracie, která je založena na spravedlnosti, rovnosti a svobodě jedinců.

Přirozenému právu je přisuzována věčnost, z čehož vyplývá, že existovalo dříve než právo ve smyslu slova, jak ho známe dnes.

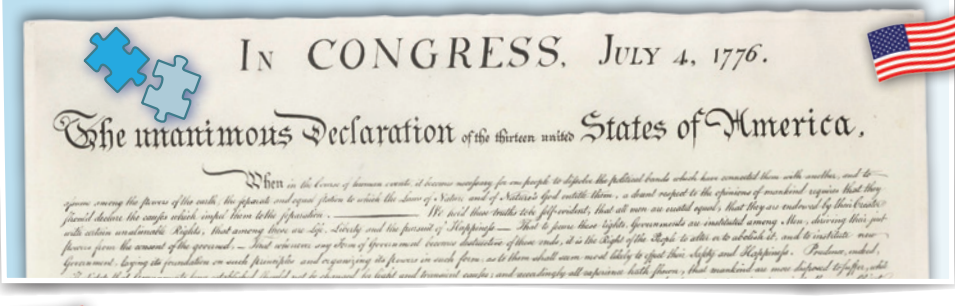
Koncepce současných lidských práv vychází především ze školy přirozeného práva, práva každého jednotlivce.

Z vývoje přirozeného práva vyšly americká **Deklarace nezávislosti** (z roku 1776) a francouzská **Deklarace práv člověka a občana** (z roku 1789).

Deklarace nezávislosti Spojených států amerických

SOUVISLOSTI

Tímto dokumentem deklarovalo 13 kolonií britské Severní Ameriky svou nezávislost na britském království (tyto kolonie v roce 1775 povstaly proti britské koloniální správě během americké revoluce). Nezávislost byla deklarována dne **4. července 1776** a v tento den slaví obyvatelé USA tzv. **Den nezávislosti (Independence Day)**. Na obrázku níže vidíte část originálu **Deklarace nezávislosti**.

SOUVISLOSTI

Předzvěst první francouzské ústavy

V průběhu **Velké francouzské revoluce** byla dne **26. srpna 1789** vydána francouzským Ústavodárným národním shromážděním **Deklarace práv člověka a občana**. Její vydání bylo velmi důležitým okamžikem, **předznamenalo vznik první francouzské ústavy**.

Deklarace obsahovala 17 bodů práv člověka a občana. Namátkově uvádíme některé z nich:

1. Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek.

4. Svoboda spočívá v tom, že každý může činit vše, co neškodí druhému. (...)

5. Zákon má právo zakazovat pouze činy škodlivé společnosti. Nikomu nemůže být bráněno v tom, co není zakázáno zákonem, a nikdo nemůže být nucen činit něco, co zákon nenařizuje.

11. Svobodné sdělování myšlenek a názorů je jedním z nejdůležitějších práv člověka, každý občan může tedy svobodně mluvit, psát, tisknout, jest se mu však zodpovídat za zneužívání této svobody v případech zákonem stanovených.

Znění Deklarace práv člověka a občana: https://prameny.historie.upol.cz/artkey/dbt_00F_0000_55_Prohlaseni_prav_cloveka_a_obcana_1789.php

Co se v kapitole dozvíte

Budete pak umět:

- pochopit problematiku lidských práv a svobod a nutnost jejich respektování
- pojednat o Listině základních práv a svobod, vymezit její strukturu
- poskytnout zmínku o tuzemských i mezinárodních institucích hájících lidská práva a svobody
- popsat činnost veřejného ochránce práv

Z DĚJIN

Právo, morálka a spravedlnost

- Pojem **přirozené právo** známe z antiky. Jeho zdrojem měly být přirozené potřeby člověka, morálka a spravedlnost.
- Od středověku se za zdroj přirozeného práva považoval Bůh, Boží rozum („od Boha je král, od krále zákon“).
- Ještě v sedmáctém století prohlásil francouzský král **Ludvík XIV.** (řečený „Král Slunce“, na obr. vpravo) známou větu „**Stát jsem já**“. Tím jednoznačně formuloval tehdejší názor na postavení státu a práva, kdy si jeho výklad a nakládání s ním vlastně zosobnil...
- **Osvícenství pozvedlo přirozené právo do role oprávněného k řízení vztahů mezi lidmi, přičemž „přirozené bylo totéž co rozumné a spravedlivé“.**

SOUVISLOSTI

Zakotvení Listiny základních práv a svobod v ústavním pořádku ČR

Stanovuje to čl. 3 Ústavy ČR, tedy *zákon č. 1/1993 Sb.*

Hned v Základním ustanovení (Hlava první) v tomto článku stojí: „*Součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod.*“

Čl. 112 Ústavy ČR stanoví, že: ústavní pořádek České republiky tvoří kromě této Ústavy a Listiny základních práv a svobod také ústavní zákony přijaté podle této Ústavy a ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady upravující státní hranice České republiky a ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. červnu 1992.

SOUVISLOSTI

Právo na život je přímo zakotveno v Listině základních práv a svobod

Jedná se o stěžejní články lidských práv, proto je citujeme v přesném znění:

- „Každý je způsobilý mít práva.“
- „Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“
- „Nikdo nesmí být zbaven života.“
- „Trest smrti se nepřipouští.“

Znění Listiny základních práv a svobod: ▾ ▸

<https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

SOUVISLOSTI

Zákonné podmínky omezující lidská práva a svobody

...jsou jimi např. **zadržení podezřelé osoby, zatčení, vzetí do vazby, držení v ústavní péči** aj.

Listina základních práv a svobod

V České republice jsou lidská práva a svobody pojaty jako nedílná součást ústavního pořádku našeho státu.

Tedy i *Listina základních práv a svobod* jako samostatný dokument je součástí tohoto ústavního pořádku České republiky, společně s *Ústavou ČR*, dalšími dokumenty, které jsou zakotveny v čl. 112 Ústavy a mezinárodními smlouvami o lidských právech.

Základní práva a svobody jsou v *Listině základních práv a svobod* označovány jako nezadatelná, nezcižitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná.

Tato práva jsou zaručena všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

Listina je rozdělena do šesti hlav a její členění je klasické:

- **Hlava I.** – obsahuje základní ustanovení vycházející z konstatování svobody a rovnosti v důstojnosti a právech.
- **Hlava II.** – vymezuje základní lidská práva a svobody a také politická práva.
- **Hlava III.** – vymezuje práva příslušníků národnostních a etnických menšin.
- **Hlava IV.** – obsahuje hospodářská, sociální a kulturní práva.
- **Hlava V.** – pojednává o právu na soudní a jinou právní ochranu.
- **Hlava VI.** – obsahuje společná ustanovení definující specifická práva nebo vysvětlující obecné pojmy používané v předcházejících částech.

Hned v úvodních obecných ustanoveních je zmíněno, že stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii ani na náboženské vyznání.

Státní moc lze (podle *Listiny základních práv a svobod*) uplatňovat jen v případech a mezích daných zákonem, a to způsobem, který rovněž umožňuje zákon.

Mezi základní lidská práva a svobody je řazeno především **právo na život** (nikdo nesmí být zbaven života a trest smrti je nepřipustný). Ochrana lidského života je zaručena dokonce i před narozením.

Listina dále chrání lidskou důstojnost, osobní čest, dobrou pověst, jméno, soukromý a rodinný život, obydlí a listovní tajemství.

Moje představa o ochraně lidské důstojnosti, cti, dobrého jména...

SOUVISLOSTI

Pokuste se v několika větách nastínit svou vlastní představu o ochraně tohoto druhu. Uveďte, jaké jednání podle vašeho názoru není zákonné a jaké prostředky byste použili k ochraně a obnově těchto lidských práv. Svůj návrh porovnejte se spolužáky...

Myslím si, že

Co se v kapitole dozvíte

Kapitola vám pomůže:

- pochopit a uvědomit si nutnost osvojení si základních poznatků z práva
- uvědomit si, že během života člověk musí řešit řadu životních událostí, k čemuž mu napomohou znalosti, dovednosti a zkušenosti, samozřejmě i z oblasti práva

Moje právní povědomí

Cílem této kapitoly je:

- upozornit na fakt, že je žádoucí a nutné se obeznámit se základními právními poznatky a skutečnostmi
- poukázat na to, že je nezbytné po celý život rozvíjet a upevňovat právní povědomí, a to v souvislosti s novými společenskými skutečnostmi

Obecně vzato, hovoří se, že právní povědomí našich občanů je na poměrně nízké úrovni. Mnoho lidí se tak ocitá v nepříznivé situaci, do níž se dostali svým neuváženým počínáním – vstupem do právního závazku, se kterým se neumí vypořádat. Zásadní je počínat si obezřetně tak, aby se člověk do následně obtížně řešitelné situace ani nedostal. Tato závěrečná kapitola přináší nástin několika situací či stavů, ve kterých se jedinec často ocitá. Jejich popis by měl sloužit právě k zamyšlení nad tím, jak je osvojení základních poznatků práva pro život člověka důležité.

Šedá teorie – zelený strom života

Život přináší mnoho událostí, do kterých se člověk dostává; samozřejmě je ani zdaleka nelze postihnout popsáním na několika příkladech. Oblast práva by pro vás měla být otevřenou a neustále doplňovanou studnicí životních zkušeností a znalostí, která se podílí na **budování právního povědomí**. Vnímejte proto i dobré (a nejenom právní) rady svých nejbližších, vyučujících či lidí disponujících skutečným životním moudrem, zvláště pokud jsou ochotni se o ně s vámi podělit.

• CO NENÍ ZAKÁZÁNO, JE DOVOLENO

„Po vyčerpání všech ostatních možností se lidé i národy chovají rozumně.“

Murphyho zákon, Arthur Bloch

Co není zakázáno, je dovoleno. Tato známá věta je základním předpokladem každého demokratického státu.

Vychází ze dvou článků *Listiny základních práv a svobod*, která je součástí právního pořádku ČR:

- Článek 2 odst. 2 říká, že: *„Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.“*
- Článek 2 odst. 3 pak navazuje textem: *„Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“*
- Citovaný článek 2 odst. 2 *Listiny základních práv a svobod* byl v upravené formě přenesen i do *Ústavy České republiky* jako článek 2 odst. 3 takto: *„Státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon.“*

Komentář:

Právě citace z výše uvedených norem právního pořádku ČR je podkladem pro zjednodušené tvrzení, že **„co není zakázáno, je dovoleno“**. Jak ale vidíte, věta má ještě pokračování, neboť současně platí, že **nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá**, a dále, že **stát může uplatňovat svou moc jen v případech jasně stanovených v zákoně**.

Obě tato ustanovení jsou důležitá pro chování a jednání svobodných lidí v demokratickém a právním státě. Omezují totiž svobodu člověka (bez rozdílu) pouze v případech stanovených zákonem, jinak mu ponechávají volnost a svobodu. Tato teze byla již součástí starověkého římského práva a je základní tezí právních a demokratických států současnosti.

Vaše počínání:

Pokud v budoucnu nabudete přesvědčení, že jste (například výkonem práce úředníků státní moci – bohužel často jejich nekvalitní prací i nerespektováním platných norem) nuceni vykonávat něco, co se přičií tomuto ustanovení, nebojte se požádat o pomoc nezávislou soudní moc či veřejného ochránce lidských práv a svobod. Jste svobodnou osobností a své svobody (garantované *Listinou základních práv a svobod* i *Ústavou České republiky*) si případně i braňte, je to vaše právo.

• NEZNALOST ZÁKONA NEOMLOUVÁ

„Ten, kdo miluje klobásy a ctí zákony, by nikdy neměl být při tom, když vznikají.“

Murphyho zákon, Arthur Bloch

V demokratickém a právním státě může každý znát svá práva. Má také jistotu, že bude rozhodnuto podle práva stejně v jedné věci, a to orgánem k tomu příslušným a kompetentním. Zákony a další právní normy jsou publikovány, jsou veřejně přístupné (například na internetu, ve formě *Sbírky zákonů*, vyhlášek obcí apod., které jsou vyvěšovány či vyhlásovány atd.).